

*Helmolds Slaverkrønike
som kilde til Danmarks,
Vendens og Nordtysklands historie*

AF

STEFAN PAJUNG & LONE LILJEFALK

Et af de vigtigste kildekrifter til forståelsen af begivenhederne hos vore nærmeste sydlige naboer i 1100-tallets anden halvdel er Helmolds store Slaverkrønike. Denne krønike er især interessant, fordi den også indeholder ret omfattende oplysninger om danske begivenheder i 1100-tallet, hvorved den kan bruges til at underbygge eller efterprøve især Saxos fremstilling af de selvsamme begivenheder. Denne artikel vil indledningsvis beskæftige sig med krønikens komposition og tematikker samt forfatterens baggrund. Efterfølgende vil artiklen vurdere krønikens kildeværdi til Danmarkshistorien, især med hensyn til borgerkrigene 1131-34 og 1146-57 samt de efterfølgende vendertogter.

Værkets komposition og tema

Præsten Helmold af Bosau (død efter 1177) har efterladt sig en krønike i to bøger om kristningen og pacificeringen af de vestslaviske stammer nord for Elben i 1100-tallet.¹ Værket falder i en stor første bog (94 kapitler) og en kort anden bog (14 kapitler). Første bog slutter ved bisp Gerold af Lübecks død og valget af hans efterfølger i februar 1164. Anden bog strækker sig over årene 1164-1171, hvor den sidste begivenhed, der kan tidsfæstes, er et møde mellem hertugen af Sachsen Henrik Løve og den danske konge Valdemar den Store ved Ejderen omkring midsommer 1171. Begge bøgerne synes komponeret over flere år, hvilket fremgår af småkommentarer og konkluderende betragtninger, der afslører foreløbige vurderinger, som revideres i de følgende kapitler.

¹ Helmolds Slaverkrønike foreligger i dansk oversættelse ved P. Kierkegaard, Kbh., 1881.

Værket kan i nogen grad opfattes som en fortsættelse af Adam af Bremens hamborgske bispekrønike, idet Helmold rekapitulerer en del af dennes indhold i sine første 25 kapitler. Herefter fortsætter han med begivenhederne i Nordalbingien fra ca. 1072 og frem til sin egen samtid.² Udover Adam er der kun få identificerbare skriftlige kilder til Helmolds værk; blandt disse er den vigtigste Bambergmunken Ekkehard af Auras bearbejdelse af Frutolf af Michelsbergs verdenskrønike indtil ca. 1125. Desuden har Helmold enkelte indholdsmæssige overensstemmelser med annalerne fra Stade-grevernes huskloster Haseveld/Rosenvelt og Disibodenbergerannalerne.³

For perioden efter 1125 er Helmold tilsyneladende meget selvstændig i sit arbejde, idet der her ikke kan påvises noget direkte forlæg. Hans skrivestil udmærker sig ved et velformuleret og flydende latin og krydres med talrige direkte og indirekte citater fra *Vulgata*-biblen. De fleste af Helmolds bibelske og klassiske citater synes at være gjort efter hukommelsen. I enkelte tilfælde refererer han dog direkte til eksistensen af konkrete gavebreve til klostret i Segeberg og domkirken i Lübeck, som han selv må have set i 1150'erne og 1160'erne. Hele to steder i bog I understreger han, at kejser Lothar omkring 1134 havde givet Segebergklostret et fundationsgods på »seks eller flere landsbyer« og bekræftet dette gennem gavebreve.⁴ I et enkelt tilfælde citerer han desuden et helt brev fra bisp Gerold til den holstenske landsforsamling ved Bornhöved. Brevet vedrører en strid om de holstenske grænsesamfunds tiendebetaling og mangler udstedelsessted og år, men må dateres til ca. 1162-63.⁵

Genremæssigt er værket noget af en hybrid, idet det spænder over en række af tidens litterære former. Således kombinerer Helmold et regionalhistorisk tema med elementer af traditionel universalhistorie og træk fra bispe- og stiftskrøniker samt klassiske helgenbiografier. Hovedtemaet er kristningen og civiliseringen af Slaverlandene mellem Ejderen og Peene-floden, der anskues som en logisk fuldførelse af den missionsvirksomhed, der blev begyndt med sachsernes omvendelse under Karl den Store. Forfatteren skitserer derfor i begyndelsen af værket udviklingen fra det sene 700-tal og frem over Ansgars virke som missionær i Norden til kristningen af en række af venderfyrsterne i 1000-tallet.

2 Jf. Bernhard Schmeidler (red.): Helmolds Slawenchronik, 3. Auflage, Hannover, 1937, s. 5-48, hvor lånene og citaterne er markeret i marginen. Det sidste Adamcitater optræder i kap. 25 lige før hertug Ordulf af Sachsens død i 1072.

3 Jf. Schmeidler, kap. 27, 31, samt kap. 40, hvor Ekkehard af Aura nævnes specifikt.

4 Jf. Helmold, bog I, kap. 53, 57 og 89. De nu bevarede breve om dette gods foreligger dog formodentlig kun i forfalsket form.

5 Helmold, bog I, kap. 91.

Helmolds værk står sammen med Saxo som sidste led i rækken af latinske historieværker, der beskriver sidste fase af de vestslaviske stammers uafhængighedsperiode inden den endegyldige inkorporering i den kristne kulturkreds. Værket har i videreførelse af Adam af Bremen en række passager om de obodrittiske stammers kultur, normsæt og religionsdyrkelse.⁶ Fra Adam har Helmold således hentet nogle litterære klicheer, der gør slaverne til »ædle vilde«, men ellers dominerer den negative holdning til slaverne.⁷ De er først og fremmest farlige hedninge og beskrives næsten overalt som berygtet for deres sørøveri og vildskab. På trods af dette kan Helmolds informationer om folkegrupper, kult og magtstrukturer dog nok give en række valide oplysninger om de vestslaviske samfund i denne erobringsfase. I hvert fald giver Helmold i disse passager et afslørende billede af de kristne nabokulturers mentalitet og selvforståelse i den pågældende periode. Helmold beskriver ikke blot kirkeinstitutionernes udvikling i Nordalbingien, men giver også udtryk for samtidige trosforestillinger, der rækker fra djævl og dæmontro til begejstringen for jærtegn og mirakler.⁸ I bog II, kap. 14 når forfatteren frem til en konklusion, der er barskere end vor hjemlige Saxo. I modsætning til denne, der nøjes med at prise krigsbedrifter, mission og bytte, synes Helmold til sidst at mene, at den bedste slaver er en død eller bortjaget slaver!

Det kan i første omgang for en nutidig læser virke underligt, at et værk, der kalder sig »slavekrønike«, også behandler emner og begivenheder, som i første omgang ikke synes at have relevans for fortællingen såsom de danske borgerkrige 1131-34 og 1146-57. Her skal det dog bemærkes, at en sådan streng tematisk afgrænsning ikke var almindelig i middelalderlige krøniker. Forfatterne til disse medtog ofte begivenheder og forhold, der kun perifert relaterede sig til deres hovedemne. Her kan man eksempelvis pege på Adam af Bremen, der i De hamburgske ærkebispens historie bruger hele sin fjerde bog på at give en omfattende historisk, geografisk og etnografisk beskrivelse af Norden.⁹ Den engelske krønikeskriver Orderic Vitalis' kirkehistorie fra første halvdel af 1100-tallet er endda kendetegnet ved, at kirkehistoriske temaer i anden halvdel af værket helt træder i baggrunden til fordel for

6 Helmold, bog I, kap. 1-2, 21 (til dels efter Adam) samt 36-38 (om rygboerne og elbslaverne), 52 og 83 (om gudsdyrkelse), 69 (gudsdyrkelse i Wagrien), 87 (slavernes mål og vægt), bog II, kap. 12 (om rygboerne).

7 Helmold, bog I, kap. 2, 47, 82 samt bog II, kap. 12.

8 Helmold, bog I, kap. 55 (om eksorcisme i Neumünster), 59, 66 og 78 (om mirakler), 42-44, 74, 83 samt bog II, kap. 13 (om drømme og varsler). Kristne idealdyder beskrives i bog I, kap. 43, 73 og 79.

9 Adam af Bremen: De hamburgske ærkebispens krønike, bog IV.

en samtidshistorie, der beskæftiger sig med politiske begivenheder i alle riger mellem England og Palæstina.¹⁰ At Helmold udformede ret omfattende afsnit om de danske borgerkrige, kan have forskellige årsager. For det første var Knud Lavard af stor betydning for den unge missions virke i Østholsten, og hans død har i første omgang skabt usikkerhed og fordret skabelse af en ny magtbalance, der fik afgørende betydning for kirkens kår i området. Helmold siger selv, at borgerkrigens begivenheder også ramte Nordalbingien hårdt.¹¹ Helmold har med sin behandling af den danske borgerkrig 1131-34 sandsynligvis ønsket at følge Knud Lavards historie til dørs og give læserne baggrunden for den rolle, danskerne spillede i de senere faser af slavermissionen. For det andet kan man i de samtidige tyske annalværker spore en vis fascination af Lothar III's hurtige reaktion på drabet på en af hans vasaller og hans udnyttelse af situationen til at få danskerne til at acceptere kejseren som deres øverste lensherre.¹² Det kan ikke udelukkes, at Helmold simpelthen ikke har kunnet modstå chancen for at fortælle om drabelige slag samt bispers, stormænds og kongers død. Han ville ikke være den første middelalderlige krønikeforfatter, der blev grebet af sådanne dramatiske begivenheder. Her kan man f.eks. henvise til Annalista Saxo, hvis behandling af perioden 1100-1140 nærmest kan betegnes som et »Who killed who in Saxony«, til Anglo-Saxon Chronicle, der indigneret fortæller om det forræderiske drab på Knud den Hellige i 1086, eller Erfurter-annalernes atypisk fyldige beskrivelse af slaget ved Fodevig, der dog nok kan føres tilbage til, at Erik Lams enke efter dennes død giftede sig med grev Hermann II af Winzenburg, hvis magtområde lå lige nord for Erfurt.¹³

At Helmold ligeledes behandler den danske borgerkrig 1146-57 ret udførligt, hænger sandsynligvis sammen med, at denne konflikt ligeledes indvirkede på missionens fremgang, om det så var i forbindelse med det fejlslåede venderkorstog 1146-47 eller ved at være den konflikt, der gjorde Valdemar den Store til en magtfaktor og muliggjorde hans senere involvering i slavernes omvendelse. Der er endvidere hentydninger i teksten til, at Helmold har set grev Adolf af Holstens og hertug Henrik

10 The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis I-VI; Chibnall, s. 169-202.

11 Helmold, bog I, kap. 50.

12 Annalista Saxo, MGH SS 6 (1131, 1133, 1134); Annales Hildesheimenses, MGH SS rer. Germ. 6, (1131, 1134) og Annales Erphesfurtenses Lothariani, MGH SS 42 (1134).

13 Annalista Saxo, MGH SS 6; Annales Erphesfurtenses Lothariani, MGH SS 42 (1134). Anglo-Saxon Chronicle, version E, English Historical Documents II, 3rd edition, 1996.

Løves militære indblanding i borgerkrigen som et distraktionselement i forhold til, hvad han anså for at være deres hovedopgave – nemlig at støtte og beskytte kirkens mission.¹⁴ På den måde er Helmolds beretninger om de danske borgerkrige vel integreret i hovednarrativet og ikke kun en digression, der løber af sporet.

Hele bog I af Helmolds krønike er komponeret omkring ét dominerende omdrejningspunkt – den hagiografiske fremstilling af missionæren Vizelins liv og virke i Østholsten ca. 1127-1154 (kap. 41/42-80). Vizelin er dobbeltskikkelsen, der eksemplificerer værkets kompositoriske kompleksitet, idet han på en gang er en historisk skikkelse i tid og rum og en helgenskikkelse, der transcenderer begge. Derved knytter han tids- og stedsligheden i 1100-tallets Holsten til Guds og evighedens tidløse metaplan. Denne forbindelse mellem de to planer gennemsyrrer værket i sin helhed, idet afsnit af lokal og regionalhistorisk karakter konsekvent følges af afsnit om de kristne universalmagter, kejser- og pavemagt. Disse sidste er ultimativt forbundet med Guds frelseplan for Verden, hvorved begivenhedsforløbene i den konkrete samtid får en dybere signifikans. Til skildringen af missionen i Østholsten er der knyttet et nærmest panegyrisk portræt af de verdslige magthavere i Vizelins ungdomstid, den tyske kejser Lothar III og den dansk-vendiske fyrste Knud Lavard. Disse to herskerskikkelser fremstår hos Helmold som idealbilleder på verdslig magtudøvelse, da de sammen skal konstituere en del af legitimerings- og retsgrundlaget for Vizelins virke i Venderlandet. Som man kan forvente, skildrer Helmold derfor Lothar III's regeringstid som en periode uden konflikter mellem universalmagterne kejser og pave.¹⁵ Som pendanter til Lothar og Knud optræder senere i værket missionens næste beskytter, grev Adolf II af Holsten (1130-1164), og dennes afløser, hertug Henrik Løve (1142-1180). Men jo tættere Helmold kommer på sin egen samtid, des mere polemiske er portrætterne af de verdslige magthavere. Greven og hertugen lever ikke altid op til forventningerne fra den unge mission. Mens grev Adolf stort set kun kritiseres for sin nærighed med godsgaver til Vizelin, udvikler portrættet af Henrik Løve sig dramatisk mellem bog I og bog II.¹⁶ Sachserhertugen er således en noget tvetydig beskytter i 1150'erne, hvor Helmold påstår, at »hertugen kun var opsat på at skrabe til sig, da

14 Helmold, bog I, kap. 65 og 67.

15 Helmold, bog I, kap. 41, 53 og 54 (Lothar), kap. 49 og 50 (Knud Lavard).

16 For kritik af Adolf, se bog I, kap. 69, 71 og 73, mens ros findes i bog I, kap. 57, 59, 67, 70 og 83 samt bog II, kap. 5.

hans skatkammer var øde og tomt«. ¹⁷ Langt mere positivt bliver portrættet af hertugen først i 1160'erne; hen imod værket slutning nås et højdepunkt af panegyrik. ¹⁸

Hovedkriteriet for en god herskergerning er overalt i værket befordringen af kirken og i særdeleshed missionens ærinder. Narrativt og stilistisk indrammes værket derfor af to kirkebeskyttere og hedningebetvingere, nemlig Karl den Store ¹⁹ og Henrik Løve fra henholdsvis det 8./9. og det 12. århundrede. I modsætning til disse – samt til Lothar og Knud Lavard – står en gruppe af gejstlige og verdslige fyrster, som fra 1000-tallet til 1170 forsinker eller hæmmer missionsarbejdet. ²⁰

I spørgsmålet om forholdet mellem regnum og sacerdotium forekommer Helmold noget ambivalent, idet han egentlig er en traditionel tilhænger af et harmonisk samarbejdsforhold mellem de to universalmagter, men samtidig giver udtryk for et selvmodsigende kirkeligt standpunkt. I sin behandling af bl.a. skismaet efter 1159 repræsenterer han et mere gregoriansk sindet antiskismatisk synspunkt, ligesom han har stor sympati for kanoniske valg og for cistercienserordenens fromhedsideal. Trods dette dadler han ærkebisp Hartwig af Hamborg-Bremen og bisp Konrad af Lübeck for at håndhæve nogle typiske *libertas ecclesiae*-standpunkter om kirkelig frihed for verdslig kontrol og accepterer hermed i grunden Henrik Løves investiturret til de nye nordalbingiske bispedømmer Ratzeburg, Oldenburg/Lübeck og Schwerin. ²¹ Denne inkonsistente holdning må tilskrives Helmolds realitetssans, der har sagt ham, at frihedsidealerne var malplacerede i den unge, østholstenske missionskirkes udsatte position fra 1140'erne til 1160'erne. Overfor hedenske og rebelske venderfyrster var accepten af de verdslige magthaveres militære og politiske ledelse en simpel nødvendighed for overlevelsen.

Man kan således konstatere, at Helmold har to forskellige måder at lade sine sympatier og antipatier komme til orde på. Dels ved eksplicit at tegne et positivt eller negativt portræt af en gejstlig eller verdslig

¹⁷ Helmold, bog I, kap. 83. For kritik af Henrik se ellers især kap. 65 (2. korstog 1147), 68, 76 (om byen Lübeck) og 85.

¹⁸ Helmold, bog II, kap. 6, 7, 11, 13 og 14.

¹⁹ Helmold, bog, kap. 3 og 4.

²⁰ Negative herskerskikkelser er hertug Bernhard af Sachsen (død 1059), kejser Heinrich IV (kap. 27-30, 32-33), Heinrich V (kap. 33, 39, 40), Konrad III (kap. 54, 56, 72), ærkebisp Hartwig af Hamborg-Bremen (kap. 69, 79, 82, bog II, kap. 8, 9 og 11) samt bisp Konrad af Lübeck (bog II, kap. 1, 9, 11). Desuden dadler Helmold de sachsiske fyrsters oprør mod hertug Henrik Løve 1166-1170 (bog II, kap. 7, 8, 9 og 11).

²¹ Helmold, bog I, kap. 59, 69, 78, 79, 82, 87 og 90 samt bog II, kap. 1.

aktør som bisp Gerold eller bisp Konrad, dels ved implicit at lade idealportrætter stå som *specula* – mønstereksempler til at præge de samtidiges handlinger med. I nogle tilfælde er sådanne didaktiske forbilleder formidlet via heroiske monologer, der er lagt i munden på de politiske aktører. En af de mere raffinerede af disse forekommer i en episode, hvor den undertvungne venderfyrste Pribislaw beklager sig overfor bisp Gerold på torvet i Lübeck i januar 1156. Ved denne lejlighed leverer den halvkristne fyrste en lammende kritik af de verdslige magthaveres gerrighed og hårdhed overfor de nyomvendte slaver. Konteksten for denne tale er en situation, hvor missionskirken kæmper for overhovedet at få økonomiske midler til sit arbejde fra hertugen og greven. Pribislaws ord kan derfor opfattes som en indirekte kommentar til hele missionskirkens situation i de pågældende år.²² Helmold anvender i det hele taget ofte sådanne fiktive mono- og dialoger til at dramatisere sin fortælling med.

Forfatteren redegør for sine intentioner i prologen til den første bog, hvori han erklærer, at han vil skildre »de konger og præster, ved hvis nidkærhed kristendommen først grundlagdes og siden atter kaldtes til live i disse egne«. ²³ Det er symptomatisk for den middelalderlige historieskrivning, at temaet netop anskues som *gesta*-historier, dvs. serielt organiserede skildringer af specifikke aktørers gløvedige bedrifter.

Med en typisk middelalderlig gestus fralægger Helmold sig det selvstændige forfatterinitiativ, idet han tillægger sin læremester, bisp Gerold af Lübeck, ideen til værket. Dette betyder dog ikke, at forfatteren er så neutralt et redskab, som han gerne ville have læseren til at tro. En lang række af beretningerne om slavermissionens mænd kan læses som diskrete mementoer til det domkapitel, som efter bisp Gerolds død var placeret i det fjerne og trygge Lübeck langt fra missionsmarkernes trængsler. Tre steder i bog I bliver Helmolds budskab ytret i eksplicit form, idet han i forbindelse med skildringer af Vizelins arbejde direkte formaner domkapitlets mænd om bestandigt at ihukomme deres store grundlægger.²⁴ På denne måde kan værket læses som et stykke *speculum*-litteratur, der holder fortidens helte op som eksempler til efterfølgelse for nutidens mennesker.

²² Helmold, bog I, kap. 83; heroiske taler findes desuden bl.a. i kap. 35 og 67.

²³ Helmold, bog I, fortalen.

²⁴ Helmold, bog I, kap. 41, kap. 74 (i forbindelse med Vizelins discipel, provst Thetmar i Neumünster) og kap. 78.

Forfatterpersonligheden Helmold af Bosau

I lighed med den danske krønikeforfatter Saxo er personen Helmold noget af en tåget skikkelse, idet hans identitet alene fremgår af oplysninger i Slaverkrøniken og måske et par bevarede diplomer. Således optræder han muligvis i et brev udstedt af bisp Vizelin i 1150, hvori Segeberg-stiftets tienderrettigheder stadfæstes. Brevet kan være en delvis forfalskning, men vidnelisten optager en *Helmoldus diaconus* blandt Neumünsters brødre. Siden hen bevidnes et privilegiebrev udstedt af bisp Konrad af Lübeck i 1170 af domkapitlets kannikker og en *Helmoldus prepositus*. Er denne person identisk med krønikeforfatteren, skulle han omkring tiden for bog II's nedfældelse have haft et provsteembede i Østholsten. Imidlertid nævnes en Helmoldus atter i bisp Henrik af Lübecks fundamentsbrev for Skt. Johannes-klostret i Lübeck fra 1177. Denne person omtales i vidnelisten som »presbyter«, dvs. præst. Er der tale om den samme person i 1170 og 1177, må han i mellemtiden være blevet degraderet. Hvis dette er tilfældet, kunne det være medvirkende til at forklare krønikeforfatterens udtalte antipati mod bisp Konrad af Lübeck. Det sidstnævnte brev fra 1177, der kalder Helmold for præst, harmonerer imidlertid godt med kronikøren Arnold af Lübecks prolog, hvori forgængeren kaldes *sacerdos*. Er *Helmoldus presbyterus* fra 1177 den samme person som krønikeskriveren, vil dette indebære, at han har været i live, da Arnold af Lübeck tiltrådte sit embede som abbed for Johannes-klostret i Lübeck. De to mænd kan altså have mødt hinanden.²⁵

Helmolds krønike antages normalt at rumme en række implicite informationer om forfatterens eget liv. For at forklare hans specifikke kendskab til missionsbispen Vizelin og dennes kreds af gejstlige ledsagere formodes det, at han allerede tidligt har sluttet sig til Vizelins missionsarbejde i Østholsten. Vizelin ankom til området i 1126/27, mens Helmold formodes at være barn. At Helmold er holstener, kan løst begrundes ud fra nogle småtræk i krøniken – eksempelvis en beretning om, hvordan han som ung ved lokaliteten Nezenna ved Travefloden havde set nogle ruiner af et kapel fra den ottonske mission i Venderlandet før 983.²⁶ Desuden er han mest velinformeret om personer og steder i Østholsten i området mellem Neumünster, Segeberg, Plön og Lübeck, mens han har forbløffende få efterretninger om forholdene i Vestholsten og Ditmarsken. Hans videre horisont rækker dog fra Syd danmark til Bremen og Braunschweig.

²⁵ Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden, Band I, 1886, nr. 89 (25. september 1150), nr. 126 (21. november 1170) og nr. 136 (1177).

²⁶ Helmold, bog I, kap. 14.

Helmolds alder er svær at bedømme ud fra værkets få holdepunkter. Der kan dog peges på et sted i kapitel 40, hvor han om slaget ved Welfesholz i 1115 kan sige, at det var »det berømteste i vor tid«. Såfremt denne passus ikke er reciperet efter et forlæg, burde den indebære, at Helmold har oplevet en stor del af 1100-tallet og derfor må være midaldrende, da han i 1160'erne skriver sin første bog. Ud fra hans omtale af bisp Gerolds domskole i Braunschweig har forskningen ment at kunne slutte, at Helmold har opholdt sig her nogle år til oplæring. Disse år placeres gerne i tiden efter 1138, da krøniken her for nogle få år bliver indholdsmæssigt tynd, hvilket kunne indikere et kortere fravær fra hjemegnen.²⁷ Traditionelt har forskere som B. Schmeidler og Heinz Stoob antaget, at Helmold skulle have fulgt Vizelin gennem hele dennes arbejde i Østholsten fra 1127, kun afbrudt af domskoleopholdet i Braunschweig. Forskningen er endog gået så vidt at knytte Helmold familiemæssigt til Harzen på baggrund af nogle få korte bemærkninger om dette område.²⁸ Helmold fastslår dog selv i prologen, at han har hentet en del af sit stof fra »bedagede mænd« og suppleret dette med hvad han selv har set som øjenvidne.²⁹

Dette bør betyde, at han næppe har fulgt hele missionsforløbet selv. Nærlæser man krøniken, er det således tydeligt, at forfatteren refererer til en række af sine egne oplevelser med missionæren Vizelin og de vigtigste af dennes gejstlige ledsagere fra den tidlige missionstid. I kap. 42 citerer Helmold en række episoder fra Vizelins ungdom, som denne har fortalt ham på et ikke nærmere angivet tidspunkt. Ved siden af Vizelins erindringer refererer Helmold i særdeleshed til en lille gruppe missionspræster, der stadig var i live i 1150'erne eller 1160'erne. Flere af disse kan nemlig genfindes blandt vidnerne i diplomer fra disse årtier. Et særligt godt eksempel er den Ludolf, der i 1127 var kannik i Verden, før han sluttede sig til Vizelin, og siden blev præst i Alt-Lübecke, hvor han indviede en kirke for Knud Lavard. Derpå kom han – omkring 1134 – til det nygrundlagte augustinerkorherrestift i Segeberg, hvor han i 1150'erne og -60'erne var provst. Sidste gang, han optræder i Helmolds værk, er ved bisp Gerolds dødsleje i august 1163. En

27 Helmold, bog I, kap. 79 samt kap. 54-56.

28 Helmold von Bosaus Schlawenchronik, Heinz Stoob (red.), s. 2-3.

29 Helmold, bog I, prolog. Den latinske original har: »Porro aliis omissis quae nostra etate gesta sunt, quae aut longevis viris referentibus percepi aut oculata cognitione didici, statui Domino propicio cum fide perscribere, tanto sane effusius, quanto uberius suppedidat scribenda gestarum nostro tempore rerum magnitudo«, dvs. »Fremdeles har jeg i sinde at forbigå det øvrige, som er foregået i vore dage og med Guds hjælp troværdigt at berette, hvad jeg herom har ladet mig fortælle af bedagede mænd, og hvad jeg selv har set som øjenvidne – det sidste naturligvis udførligst, idet vor egen tids store begivenheder byder os det rigeste stof«.

lignende person er den Hermann, som i 1163 var forstander for det nyindviede kloster i Neumünster. Denne havde på samme måde som Ludolf været med blandt de første præster i Segeberg i 1130'erne.³⁰ Spredt rundt om i værket forekommer der desuden henvisninger til andre mundtlige kilder, såsom holstenerne, der handler på Slesvig, og folk, der har oplevet mirakler og jærtegn.³¹

Helmold introducerer først sig selv som deltager og øjenvidne i forbindelse med en rundrejse i Wagrien sammen med bisp Gerold ved nytårstide 1155/56. Bisp Gerold begav sig i hård vinterkulde til Oldenburg for at holde helligtrekongersfest den 6. januar 1156, og her skulle Helmold ifølge sine egne ord have deltaget i afholdelsen af messen i et lille kapel i bidende kulde og høj sne. Til stede var den halvkristne slaviske fyrste Pribislaw, som efter messen anrettede et vældigt gæstebud for de gejstlige i sit hus. Derpå deltog Helmold i ødelæggelsen af en lokal fælleshelligdom for Oldenburgguden Prove, hvor bisp Gerold og præsterne afbrændte et indelukke med hellige egetræer.³² Ved samme lejlighed fortæller Helmold, at han tidligere i området havde set nogle præster fra Danmark, der blev holdt som fanger af slaverne.³³

Det er uvist, hvornår Helmold selv er kommet til området omkring Bosau ved Plönersøen. Selv giver han ingen oplysninger om sin første

30 Helmold, bog I, kap. 44 (Thetmar), kap. 46 (Rodulf fra Hildesheim og Ludolf fra Verden), kap. 47 (præsterne Ludolf, Eppo, Luthmund og Volkward m.fl.), kap. 49 (Ludolf i Alt-Lübecke), kap. 54 (præsterne Ludolf, Herrmann og Bruno i Alt-Lübecke, Luthmund m.fl. i Segeberg), kap. 55 (præsterne forjages af slaverne fra Alt-Lübecke til Neumünster ca. 1138/39), kap. 58 (Segeberg-klostret forlægges til Högersdorf, og dekanen Thetmar kommer fra Bremen til Neumünster), kap. 66 (præsten Thetmar i Neumünster hjælper de fattige under en hungersnød i ca. 1147), kap. 69 (Vizelins arbejde som missionsbisp), kap. 71 (Vizelin tager ophold på øen Bosau, som han gør til bispesæde), kap. 73 (provsten Thetmar dør i 1152 omgivet af prioren i Neumünster, Eppo, og præsten Bruno), kap. 75 (bisp Vizelins sygdom i Neumünster), kap. 77 (provst Ludolf mægler ved oprettelsen af bispesædet i Ratzeburg i 1154), kap. 78 (Vizelin dør i Neumünster 12. december 1154 i nærvær af præsten Eppo). Helmold citerer i den forbindelse en mirakelberetning af en kvinde fra det tilhørende kirkesogn. Desuden kap. 79 (Neumünsterklostret bliver selvstændigt under provst Eppo, og Gerold fra Braunschweig vælges til ny bisp), kap. 83 (provst Ludolf og brødrene flytter tilbage til Segeberg, og præsten Bruno flyttes af bisp Gerold til Oldenburg i Wagrien. Der grundlægges der en ny domkirke), kap. 89 (bispesædet flyttes fra Oldenburg til Lübeck i 1159/60), kap. 93 (Domkirken i Lübeck indvies i marts 1163 og kirken i Neumünster kort efter. Her nævnes den nye provst Hermann, som i sin tid havde været ledsager til Ludolf i Segeberg og Bruno i Oldenburg. Eppo var da død) og kap. 94 (bisp Gerolds død).

31 Helmold, bog I, kap. 59, hvor der citeres et mirakel udført af Bernhard af Clairvaux i Frankfurt for øjnene af grev Adolf II af Holsten, samt kap. 78, hvor Vizelin helbreder den blinde kone Adelburgis, der senere syr et dække til bispens grav. I kap. 51 nævnes handelsforbindelser mellem holstenerne og Slesvig.

32 Helmold, bog I, kap. 82-83.

33 Helmold, kap. 83.

kontakt med Vizelin, men demonstrerer detaljeret viden om dennes sidste år og referer ofte til klostret i Neumünster. Forskningen har derfor formodet, at Helmold en tid kan have opholdt sig i netop Neumünster,³⁴ hvor han tilsyneladende også er til stede under bisp Vizelins sygdom i årene 1152-54. Her skriver Helmold om, hvor svært det har været for ham at erindre sig folks negative reaktioner efter bispens første slagtilfælde. Vizelin ligger herefter syg i to et halvt år, mens klostret bestyres af provst Eppo.³⁵

Tilsyneladende besad Helmold først for alvor en detaljeret viden om områdets begivenheder fra ca. 1147/48 og frem. Dog gengiver han en ret fyldig overlevering om Knud Lavard og den danske borgerkrig fra 1131 til 1134. Herefter tynder hans fortælling imidlertid ud indtil 1147, og Helmold har derfor næsten ingen efterretninger om Danmark under Erik Emune og Erik Lam. Han er tilsvarende kortfattet, når det gælder de tidligste år af Henrik Løves regeringstid som hertug af Sachsen. Det hører med til billedet, at det ikke altid er sikkert, om Helmold undlader at nævne tingene, fordi han savner kendskab til dem, eller fordi han ikke ønsker det. Således kender han intet til Erik Lams ægteskab med domprovst Hartwig af Stades søster, Lutgard, omkring 1144. Hans efterretninger om Hartwig bliver først fyldige fra dennes valg til ærkebisp af Bremen i 1148. Ej heller kender han noget til et ægteskab mellem en slægting til Valdemar den Store og grev Heinrich af Ratzeburg i 1150'erne. De årlige danske vendertogter fra 1159/60 nævnes ikke med et ord, om end det fremgår af bog II, at danskerne deltager i et fællestogt med Henrik Løve til Demmin i 1164. Helmold lader det her (tendentiøst?) forlyde, at den danske deltagelse skete på hertugens bud.³⁶ Ligeledes nævnes bisp Absalon kun en passant i forbindelse med det danske togt til Arkona i 1168/69, hvor han deltager sammen med bisp Berno af Mecklenburg. Undertiden er Helmold noget selvmodsigende i sin behandling af danskernes indsats overfor slaverne, idet han normalt anvender klicheer om deres slaphed og ynkelighed, mens han et enkelt sted afslører, at dette har ændret sig med Valdemar den Stores tronbestigelse.³⁷

34 Jf. Schmeidler, s. VII, hvor der bl.a. peges på hans omhyggelige skildring af præsten Thetmars arbejde under hungersnøden i Segeberg i 1147. Heraf fremgår det, at Helmold og hans samtidige alene har fået efterretninger om dette fra øjenvidner, men ikke selv har set eller oplevet det.

35 Jf. Schmeidler, s. 144, linie 10-34. Neumünster-klostret omtales i kapitlet som slet og ret »domum«, dvs. huset.

36 Helmold, bog II, kap. 4.

37 Helmold, bog I, kap. 51, 55, 65, 68, 70, 83, 84 og bog II, kap. 13.

Bog I afsluttes med bisp Gerold af Lübecks død i august 1163. Dette er den definitive afslutning på den »heroiske« etableringsfase i Oldenburg/Lübeck-stiftets historie. Bispen dør næsten symbolsk i stiftets kimmelle, Bosau ved Plönersøen, hvor Helmold på dette tidspunkt er præst. Bispestolen er nu flyttet til sit endelige bestemmelsessted, Lübeck, hvor den forbliver indtil reformationstiden. Også umiddelbart betragtet var der tale om et mærkbart brud, idet bispestolen på grund af de rigspolitiske forhold var vakant indtil februar 1164, hvilket vil sige, at stiftet ca. et halvt år stod uden ledelse.³⁸

Herefter følger den korte bog II, hvor Helmold genoptager fortællingen fra foråret 1164. I bogen følges missionstemaet til sit logiske endepunkt, idet beretningen afsluttes med det sidste hedenske center, Rügens, fald i 1168/69. Det sidste kapitel indeholder en kort lovprisning af den efterfølgende fredsperiode. Disse kapitler kan være skrevet i perioden omkring 1171/72 eller eventuelt senere. Værkets tidshorizont strækker sig dermed ikke længere end til sommeren 1171, da den sidste klart identificerbare begivenhed, der nævnes i kapitel 14, er et møde mellem sachserhertugen og den danske konge ved Ejderen ved midsommer.

Kronologiproblemer og forfatterintentioner

Der kan peges på en række signifikante udeladelser i bog II. Således er der ingen omtale af ærkebisp Hartwig af Hamborg-Bremens efterfølger, Balduin af Holland, som i juni 1169 bliver indsat mod kapitlets vilje af kejser Frederik Barbarossa på en rigsdag i Bamberg.³⁹ Ligeledes omtaler Helmold heller ikke bisp Konrad af Lübecks død på Henrik Løves store pilgrimsfart til Jerusalem fra januar 1172 til nytår 1172/73. Endnu i bog II, kap. 11 nævnes Konrad som værende i live. Det er først Arnold af Lübecks krønike, der registrerer bisp Konrads død i Tyrus i juli 1172. Endvidere nævner Helmold i bog II, kap. 10 og 14, at hertugen med sin første hustru, Clementia af Zähringen, havde en datter, som i første ægteskab var gift med kong Konrad III's søn, Frederik af Rothenburg, der døde på Frederik Barbarossas Italiensfelttog i 1167. Hermed er det

³⁸ Helmold, bog I, kap. 94 og bog II, kap. 1.

³⁹ Jf. Oppl, s. 106. Kapitlet havde i vinteren 1168 gennemført et dobbeltvalg, hvorved welferpartiet valgte kannikken Otbert og stauferpartiet Albrecht der Bårs søn Siegfried. Friedrich Barbarossa benyttede sig i dette tilfælde af sin ret ifølge Wormserkonkordatet til at gribe ind i uafgjorte bispevalg. Hans valg af domprovst Balduin fra Halberstadt var dog en accept af welferpartiets ønsker, og askanieren Siegfried fik i stedet lovning på det næste vakante bispesæde – Brandenburg, som blev ledigt i 1173.

tydeligt, at Helmold ikke har registreret hertugens børn af hans andet ægteskab. Vi ved fra anden kilde, at hans hustru, Mathilda af England, nedkom med en datter nogle måneder efter, at hertugen var draget på pilgrimsfærd i 1172. Arnold af Lübeck og engelske kilder oplyser desuden, at hertugens sønner alle blev født i årene mellem 1173 og 1184.⁴⁰ Endelig er det bemærkelsesværdigt, at Helmold intetsteds viser kendskab til kirkemødet i Ringsted i juni 1170, hvor Knud Lavard bliver kanoniseret og kong Valdemars søn Knud kronet og salvet ved en højtidelig ceremoni. Helmold har alene en kort bemærkning om, at Knud »iam designatus erat rex«, dvs. var udpeget til kongens efterfølger, hvilket han blev efter et ledingstogt i 1166.⁴¹ De sidste afsnit af bogen er stærkt generaliserende. De indeholder kun en panegyrisk beskrivelse af fredstilstanden efter Henrik Løves nedkæmpelse af venderne og alliance med Danmark. Teoretisk set kan bog II derfor være skrevet på et vilkårligt tidspunkt i årene 1171-1177, men der er størst sandsynlighed for, at værket blev afsluttet senest i efteråret 1171. Det eneste problem med en sådan datering er en passage i bog II's kapitel 6, hvori Helmold opregner de godsbesiddelser, som Henrik Løve gennem tiden kommer i besiddelse af fra uddøde stormandslægter i Sachsen. Her nævnes udover Hermann af Winzenburg, Siegfried af Homburg (Northeim) og Stadegreverne også Otto af Assel. Denne person var den sidste af Hermann af Winzenburgs slægt og var formodentlig en nevø til denne. Grev Otto regnes tidligst for død den 31. august 1171, men muligvis først 1175. Dateringen af Helmolds bog II til efteråret 1171 ville betyde, at Otto netop da lige var død og at konfiskationen af hans arvegods i så fald var den mest dagsaktuelle efterretning i hele Helmolds værk.⁴²

Helmolds kronologi er sjældent helt tydelig og præcis. De forskellige fortælleplaner knyttes normalt sammen med udtryk som *circa tempus dierum illorum, eodem anno* eller *in diebus illis*, dvs. »i denne tid«, »samme år«, »i de dage« etc.⁴³ Nogle få steder giver Helmold konkrete dateringer, således i forbindelse med kejser Henrik V's dødsår og Lothar III's tiltrædelse, hvor året dog er fejlansat som 1126 i stedet for 1125. Senere nævnes kong Konrad III's død og hans nevø, Frederik Barbarossas tronbestigelse, der henlægges til 1151 i stedet for 1152. Heldigere er

40 Helmold, bog II, kap. 10, 11 og 14 og Arnold af Lübeck, bog I, kap. 1 og 8. Jf. Poole, s. 129-148.

41 Schmeidler, s. 217, linie 27 og Saxo, bog XIV, kap. 33.

42 Helmold, bog II, kap. 6 og Dugern, s. 50 samt Jordan: Heinrich der Löwe, s. 122.

43 For sådanne udtryk se f. eks. bog I, kap. 39, 47, 50, 59, 67, 68, 70, 73, 76, 80, 87, 89, 90, 91, 92 samt bog II, kap. 5 og 9. Disse dateringsformler er faste vendinger fra Vulgatabiblen – den autoriserede latinske udgave af Biblen.

Helmold med bisp Vizelins dødsdato, der opgives korrekt til 12. december 1154. Her synes han at tale af egen erfaring. Et par steder giver han desuden korte opgørelser over missionstidens varighed, udregnet fra det hedenske oprør i 1066. På grundlag af kendte begivenheder, der nævnes i teksten, er det imidlertid ikke særligt svært tilnærmelsesvis at tidsfæste hovedparten af de skildrede episoder. Usikkerhedsmarginen vil normalt kun være omkring et år.⁴⁴

Prologen til bog II er mindre tydelig i sit sigte end indledningen til bog I. Den er didaktisk moraliserende over temaet historieskrivning og skal måske opfattes som apologetisk, idet de følgende kapitler rummer en stærk kritik af Helmolds nye stiftschef, bisp Konrad (1164-1172). I hvert fald advokerer Helmold i prologen kraftigt for det moralsk rigtige i at skrive sandheden ubesmykket og uden håb om personlig vinding. Ligesom i den første bog gælder dedikationen domkapitlet i Lübeck, som tiltales *o venerabiles domini et fratres* (o ærværdige herre og brødre) uden specifik nævnelse af stiftschefen. I modsætning til bog I rummer prologen dog ingen hensigtserklæring om at erindre de nulevende og de kommende om deres gæld til fortidens store mænd. Derimod afsluttes den med et ønske om forbøn for forfatterens sjæl, hvilket antyder, at Helmold kan have følt døden nærme sig, da han skrev bog II.

Der er en tydelig cæsur mellem samarbejdsstemningen i bog I og den nye situation under bisp Konrad. Bispen er valgt mod Lübeckerkapitlets ønsker og beskyldes for at begunstige fremmede og tilsidesætte sin egen stiftsgejstlighed. Han er angiveligt både illoyal og streng overfor præsterne i Lübeck og oplandet; Helmold beskylder ham for at reducere dem alle til *servos*, dvs. trælle. Bispen allierer sig med ærkebisp Hartwig af Hamborg-Bremen for at gennemtvinge sin vilje, og Helmold illustrerer overgangen til det nye regimente ved at knytte det dateringsmæssigt til to katastrofer i samtiden. Bispens udnævnelse falder sammen med en stormflodskatastrofe i Nordsø-regionen i februar 1164 og en slavisk massakre på den tyskbesatte borg Mecklenburg.⁴⁵ Disse ulykker står som en symbolsk indledning til de følgende års opgør med Pribislaws fyrsteslæggt i det østlige Mecklenburg. Helmold synes at ville

44 Helmold, bog I, kap. 22, 41, 72, 78 og 83. Selv i sene kapitler som bog I, kap. 80 (1155) og kap. 90 (1159/60) kan Helmold begå fejldateringer.

45 Helmold, bog II, kap. 1, hvoraf det fremgår, at Konrad, der var abbed i Riddagshausen, blev indsat ved Henrik Løves magtdiktat. Helmold skriver, at det var »en farlig sag« at modsætte sig hertugens vilje. Han påstår desuden, at alle i stiftet fra de gejstlige i Lübeck til præsterne på landet fik problemer med den nye stiftschef. De to katastrofer nævnes i bog II, kap. 1 og 2.

demonstrere, at missionsværket endnu i 1160'erne kræver *concordia*, enighed, og *fortitudo*, styrke, før sejren er i hus.

Efter Mecklenburgkatastrofen, hvor de nye flamske kolonister bliver dræbt, skildrer Helmold et sachsisk-dansk fællestogt mod Demmin ved Peene-floden. Også dette trues i begyndelsen af fiasko, selvom Henrik Løves landoffensiv tilsyneladende er koordineret med en dansk flådeoperation nordfra. De to tyske kontingenter når ikke at mødes på deres aftalte mønstringsplads nær Pribislaws hovedfæstning, Demmin, hvor slaverne har forskanset sig. På grund af overmod – *superbia* – overraskes grev Adolf II af Holstens troppekontingent af et slavisk lynangreb, hvorunder holstenergrevnen og grev Reinold af Ditmarsken falder. Først herefter sejrer Gunzelin af Schwerin og de resterende tyskere over slaverne, som rømmer Demmin, hvorefter hertugen mødes med kong Valdemar. De to fyrster falder derefter sammen ind i Pommern, da fyrsterne Bugislaw og Kasimir har støttet Pribislaw.⁴⁶ Mærkværdigvis kender Helmold intet til den ægteskabsaftale mellem kong Valdemars spæde søn Knud og en datter af Henrik Løve, som ifølge Saxo indgås ved denne lejlighed.⁴⁷ Saxo kender desuden, i modsætning til Helmold, til to døtre af Henrik Løves første ægteskab. I dette var der nemlig i alt tre børn, to døtre ved navn Gertrud og Richenza samt en søn ved navn Henrik, der døde som spæd.⁴⁸

I det hele taget består der et interessant forhold mellem Helmolds værk og Saxos relativt fyldige oplysninger om forholdet til slaverne og nordtyskerne i 1150'erne og -60'erne. Mange steder har Saxo forbløffende parallelle oplysninger om tyske forhold, om end der ikke er tale om større passager med verbale overensstemmelser. Det er muligt, at Saxo har kendt til Helmolds krønike i en eller anden udformning, men hans værk rummer dog også en række markante enkeltoplysninger om Henrik Løve, som ikke lader sig forklare på denne måde. Således nævner han to gange, at Henrik Løve i vinteren og foråret 1171 opholdt sig i Bayern, hvilket ikke fremgår af Helmold, men kan verificeres via hertugens diplomatarium.⁴⁹ Dette opfører to breve, udstedt henholdsvis 31. marts og 11. maj 1171 i Obertheuringen og Donauwörth i Bayern.⁵⁰

46 Helmold, bog II, kap. 4. I forbindelse med Demmintogtet er der også tale om en kontakt til markgrev Albrecht der Bär i den sydøstlige del af grænseområdet, men hverken Saxo eller Helmold oplyser noget om hans deltagelse i togtet.

47 Saxo, bog XIV, kap. 30, afsnit 1.

48 Althoff, s. 375 og 384 samt Jordan, Heinrich der Löwe, s. 74 og 137.

49 Saxo XIV, kap. 46.

50 Die Urkunden Heinrichs des Löwen, Herzogs von Sachsen und Bayern, bearbeitet von Karl Jordan (MGH Die deutschen Geschichtsquellen des Mittelalters 500-1500), Weimar, 1949, nr. 85 og 86.

Den 3. og 8. august samme år er han derimod ifølge brevene i Verden i Sachsen og er her sammen med sin datter Gertrud, der optræder som vidne.⁵¹ Dette harmonerer fint med både Saxo og Helmolds oplysninger om mødet ved Ejderen i sommeren 1171.⁵²

Helmolds skildring af Vendertogene i 1160'erne

Efter behandlingen af Demmintogtet skildrer Helmold den afdøde grev Adolf og Henrik Løve som rene helteskikkelser. Greven gøres til *unus de bellatoribus Domini*,⁵³ en af Herrens stridsmænd, der samtidig er fædrelandets værn! Dette kan have en reel baggrund i de erfaringer, Helmolds egen generation har gjort med de urolige tilstande i Holsten efter grevens død. Grev Adolf II efterlod sig i 1164 kun en enke og en umyndig søn, hvilket skabte problemer med retshåndhævelsen og beskyttelsen af de gejstlige institutioner i området.⁵⁴

Helmold skildrer herefter obodritterfyrsten Pribislaws håbløse situation, da hans pommerske allierede bliver presset militært fra både Danmark og Sachsen. De pommerske fyrsters realitetssans og sachserhertugens alliance med Danmark medfører, at Pribislaw i årene 1165/66 tvinges til underkastelse. Helmold omtaler to dansk-tyske møder ved Ejderen og i Lübeck, hvor erobringerne og gevinsterne fra slavertogterne tilsyneladende gøres til genstand for en formel aftale mellem sachserne og danskerne. Den danske konge fremstilles konsekvent som den svageste part, der må betale hertugen for hjælp mod slaverne.⁵⁵ Saxo har her den diametralt modsatte version, der fremstiller hertugen som en ineffektiv, opblæst og upålidelig allieret, som svigter danskerne lige så hurtigt som alliancerne indgås.⁵⁶

Der kan derfor næppe være nogen tvivl om, at der har bestået et skiftende samarbejds- og rivalitetsforhold mellem de to kristne naboer Danmark og Sachsen. En stor del af den tyske forskning har dog i dette spørgsmål begrænset sig til at parafrasere Helmold uden at underkaste ham en kritisk tendensanalyse af den type, som Saxo for længst har været genstand for i den nordiske historiografi.⁵⁷

51 Ibid. nr. 87 og 88.

52 Saxo, bog XIV, kap. 48 og delvist dubleret kap. 52 og Helmold, bog II, kap. 14.

53 Schmeidler, s. 200, linie 8.

54 Helmold, bog II, kap. 5.

55 Helmold, bog II, kap. 6 samt bog I, kap. 86.

56 Saxo XIV, kap. 35, 48 og 49.

57 Således også i den seneste behandling af Henrik Løves slaverpolitik af Hans-Otto Gaethke: Herzog Heinrich der Löwe und die Slawen nordöstlich der unteren Elbe, især s. 347-393.

De følgende kapitler i bog II, 7-11, skildrer de regional- og rigsbegivenheder, der i Helmolds øjne truer missions- og pacificeringsarbejdet i Slaverlandet. Fra 1166-1168 raser der i Sachsen en borgerkrig mellem Henrik Løve og en hel fyrstekoalition, der rækker fra ærkebispen af Köln til ærkebispen af Magdeburg. I denne kamp konspirerer bisp Konrad af Lübeck med hertugens modstandere og må gå i eksil i næsten to år i Magdeburg sammen med ærkebisp Hartwig af Hamborg-Bremen. I mellemtiden er kejseren på felttog i Italien, hvor han kæmper for sit overherredømme og sin skismatiske kandidat til pavestolen. Italiensfelttoget ender uheldssvangert med en voldsom epidemi, der ødelægger den kejserlige hær. Kejseren kommer først hjem i foråret 1168, hvor han mægler fred mellem hertugen og hans sachsiske modstandere. Helmold angiver i denne forbindelse et forkert pavenavn for året 1168 (Calixtus III i stedet for Paschalis III) samt nævner en uidentificeret rigsdag i Bamberg i stedet for den kendte rigsdag i Frankfurt omkring 1. juli.⁵⁸

Herefter følger et par kapitler om det danske togt til Arkona og dets konsekvenser. Helmolds korte beretning om erobringen af hovedhelligdommen Arkona er i sig selv ganske positiv overfor danskerne, idet det understreges, at den danske konge straks finansierer opførelsen af en række kirkebygninger på Rügen, ligesom han lader ansætte præster til at omvende befolkningen. De danske initiativer mod rygboerne lykkes dog ifølge Helmold bl.a., fordi kong Valdemar på hertugens bud får bistand af de nyligt underkastede pommerske fyrster Kazimar og Bugislav samt obodritterfyrsten Pribislaw.⁵⁹

Helmold daterer Rügens erobring eksplicit til året 1168 og lader det foregå i den periode, hvor »sachserne« og dermed hertugen endnu var optaget af borgerkrig.⁶⁰ Kejseren indleder mæglingsforsøg i foråret 1168, men formår først endegyldigt at stifte fred i Sachsen i sommeren 1170.⁶¹ Helmolds logik står og falder med denne tolkning af Arkonatogtets kontekst, idet han vil fortælle, at danskerne alene formår at tilrive sig Rügen, fordi hertugen er bundet af sin krigsførelse i Sachsen. Som Helmold fremstiller det, reagerer han allerede kort efter erobringen, hvor han kræver en andel af tributten og tempelskatten

58 Helmold, bog II, kap. 10 og 11.

59 Helmold, bog II, kap. 12 og Saxo, bog XIV, kap. 39, afsnit 22 og 46. Pribislaw deltagere ikke i Saxos version.

60 Helmold skriver i kap. 13: *haec autem acta sunt tempore, quo Saxones civilia bella gerabant*, dvs. »Dette skete på den tid, hvor sachserne lå i borgerkrig«. Jf. Schmeidler, s. 214, linie 29-30.

61 Oppl, s. 98-101 samt Gaethke, s. 356-362.

fra Arkona. Da danskerne tøver med at efterkomme hans krav, lader Helmold hertugen udløse et sandt sørøverinferno mod de danske kyster. Han beretter herefter om en længere dansk paralyseringstilstand, som følges af et ineffektivt togt mod Circipanerlandet og en hærgning af landet omkring Oldenburg.⁶² Afsnittet om slavernes plyndringer og danskernes magtesløshed understreges yderligere af en beretning om et hostieunder på øen Als, hvor en præst modtager et skræmmende varsel om ulykke. Alt dette er normalt blevet ukritisk accepteret af den tyske forskning, skønt de sidste kapitler af Helmolds værk er stærkt præget af retoriske klicheer og upræcise vendinger, der først og fremmest skal fremhæve sachserne og Henrik Løve og stille danskerne i et negativt lys. Helmolds værk er således fundamentalt lige så tendenspræget som Saxo og Knytlinga Sagas beretninger om de endeløse danske succeser i Venden. Således harmonerer Helmolds beretning om de presede danskere dårligt med Saxos skildringer af de utallige danske aktiviteter i denne periode. Ifølge denne kan det i årene fra 1169-1171 lade sig gøre for den danske kongemagt at gennemføre en ledingsreform, at afholde en spektakulær dynastifest i Ringsted, at slutte fred med Norge og at afsende fire-fem ledingsflåder mod Venden og Øland.⁶³

Det ligger trods Helmolds påstande fast, at Danmark i pavebreve fra 1168/69 og 1180 tilkendes hovedæren for at have erobret og kristnet Rügen. Det første brev af pave Alexander III tilkender Roskilde bispestol retten til at inkorporere den nyerobrede ø Rügen i sin stiftsorganisation. Brevet indeholder dog en kort passus, der tager forbehold for andre stifters eventuelle rettigheder.⁶⁴ Som vidner på det skete anfører brevet en række officielle udsendinge fra det danske ærkesæde og den danske centralmagt, men også ærkebisp Stefan af Uppsala, der rejste til Rom for at afgive vidnesbyrd til kanonisationsprocessen for kongens far Knud Lavard. Der er tvivl om dateringen af pave Alexanders to breve om Rügen og Knud Lavard, idet de alene er dateret til Benevento, 4. og 8. november uden år. I begge årene 1168 og 1169 opholdt Alexander III sig beviseligt i Benevento i november måned.⁶⁵

62 Helmold, bog II, kap. 13. Helmolds kronologi er på dette punkt problematisk, da han skriver, at den danske konge venter længe med sin reaktion. Hertugen skulle i så fald have reageret allerede i efteråret 1168, mens danskerne skulle have ventet med deres modreaktion til efteråret og foråret 1170/71.

63 Saxo, XIV, kap. 39, afsnit 49 samt kap. 40-47.

64 Jf. DD I:2, nr. 189: *...absque preiudicio iusticie aliarum ecclesiarum, si quam in ipsa habent*, dvs. »med forbehold for det, der skulle stride mod andre kirkers rettigheder, hvis de skulle have nogen her«.

65 Den eneste tyske kilde til danskernes erobring af Rügen udover Helmold er *Annales Magdeburgenses*, MGH SS 16, s. 193, der dog anbringer begivenhederne sammen

Et senere brev fra pave Alexander III er derimod med sikkerhed dateret til den 29. juni 1180, og heri bekræftes Roskildesædets besiddelse af Rügen, ligesom der refereres til meddelelser fra de førnævnte udsendinge samt den estiske missionsbisp Fulco.⁶⁶

Udover de anførte vidnesbyrd påstår Helmold, at Arkonatogtet havde deltagelse af bisp Berno af Mecklenburg, der stod under hertugens overhøjhed. I overensstemmelse med dette er der i det tyske kildemateriale flere spor af, at sachserhertugen og de tyske gejstlige har forsøgt at sikre sig en varig andel af det erobrede område. I en række diplomer for bispesædet Schwerin er der vidnesbyrd om et forsøg på at tilkende bisp Berno af Mecklenburg hovedæren for Rügens omvendelse og et stiftsterritorium, der inkorporerer øen og det tilhørende fastland.⁶⁷ Det første brev er et muligvis forfalsket diplom af Frederik Barbarossa fra året 1170, det andet en tilsyneladende ægte bulle af pave Alexander III fra marts 1178.⁶⁸ Derudover foreligger en række afskrifter af Henrik Løves gavebrev til bispesædet Schwerin fra 9. september 1171. Heri inddrages øen Rügen også i *dicio ducis Saxoniae*, dvs. hertugens myndighedsområde. Pavebrevene fra Alexander III i 1178 og Urban III i 1186 tilkender således bisp Berno af Schwerin *Ruia insula dimidia*, dvs. halvdelen af øen Rügen. Bisp Bernos krav overlevede således nogle år hans beskytter Henrik Løves fald i 1180/81. Derefter ændrede sagen sig imidlertid, idet den næstfølgende stadfæstelsesbulle for Schwerinerstiftet, udstedt af pave Clemens III i 1189, udelod passagen om overherredømmet over halvdelen af Rügen. Schwerinerbispernes bestræbelser fortsatte også efter bisp Bernos død i 1191, men disse initiativer fik dog i længden ingen praktisk konsekvens for selve øen Rügen, der fra 1169 forblev under dansk overhøjhed.⁶⁹ Til gengæld lykkes det bispesædet Schwerin at hævde retten til fastlandsdelen af fyrstendømmet, området mellem floderne Recknitz og Ryck.⁷⁰

Som det fremgår af det ovenstående, var forholdene omkring Rügens erobring og Ejdermødet i juni 1171 mere spegede, end den danske historieforskning gør sig klart. Fra dansk side noteres normalt kun den endegyldige succes med at inkorporere Rügen under et dansk

med et jordskælv i Syrien (som fandt sted i 1170) og biskop Daniel af Prags død (han døde i 1167).

66 DD I:2, nr. 189 og 190 samt DD I:3, nr. 91.

67 Mecklenburgisches Urkundenbuch (MUB), bind 1, Schwerin, 1863, nr. 91 og Gaethke, s. 351ff.

68 Jf. Wiberg, s. 45-47 og 94-95.

69 Gaethke, s. 383-393.

70 For de tyske Schwerinerdiplomer, se Jordan, Die Bistumsgründungen ..., Teil I, 4: Die ältesten Schweriner Urkunden, s. 46-66.

hegemoni.⁷¹ Der er dog ikke tvivl om divergensen mellem de to hovedkilder til begivenhederne – Helmold og Saxo. Tolkningen af disse har traditionelt været præget af en vis national ønsketænkning, men kan ved en nøjere betragtning give interessante indikationer om magtforholdene i årene 1168/69-1180.

Helmold gør Ejdermødet til en triumf for de sachsiske interesser, mens den danske version af mødet er lidet informativ, idet Saxo alene noterer mødets eksistens, men undlader at omtale dets resultater.⁷² Til gengæld er hans antipati mod hertugen i begge de to afsnit om mødet så udtalt, at det virker påfaldende. Hertugen beskyldes for megalomani og aftalebrud, og hele det sachsiske folk afvises som upålideligt. Dette antyder stærkt, at forhandlingerne i første omgang har været mindre fordelagtige for Danmark, end Saxo og Absalon har brudt sig om at indrømme. Den nyeste tyske forskning understøtter denne tolkning, men lader sig desværre friste til en lidt for lokalpatriotisk konklusion på divergensen mellem Saxo og Helmolds fremstillinger.⁷³ At tempelskatten og tributten rent faktisk har været delt, som Helmold anfører det, er derfor muligt. Ifølge Saxo og Knytlinga Saga har Rügenfyrsterne dog senere udelukkende ydet den danske konge hærfølge.⁷⁴ I årene efter 1168/69 foregår der desuden flere danske togter mod det vestlige Pommern, ligesom danskerne her iværksætter flere klosterstiftelser.⁷⁵

Et enkelt andet retskrav på Rügen, som overhovedet ikke fik nogen praktisk betydning, var benediktinerklostret Corvey an der Wesers vedholdende krav på missionsretten og overherredømmet over øen. I anden halvdel af 1100-tallet verserede der en myte om, at Svantevitkulten på Rügen havde sin oprindelse i en gammel dyrkelse af Corveys skytshelgen, Skt. Vitus. Denne historie forefindes både hos Helmold og Saxo, og klostret Corvey gjorde fra 1154 med mellemrum krav på oprindeligt at have omvendt øboerne. Kravene blev opretholdt helt ind i senmiddelalderen, men forblev et kirkeligt marginalfænomen.⁷⁶

71 Skyum-Nielsen, s. 153-154, 180-188.

72 Saxo, XIV, kap. 48 samt kap. 49, afsnit 1 samt dubleringen af efterretningen om mødet i XIV, kap. 52. Saxo nævner end ikke trolovelsen mellem Knud VI og Heinrichs datter Gertrud, men Gertrud dukker senere op under året 1176, hvor hun opholder sig ved det danske hof som Knuds trolovede. Jf. Saxo, XIV, kap. 54, afsnit 13.

73 Gaethke, s. 378-383.

74 Skyum-Nielsen, s. 154, accepterer Helmolds beretning om striden med Henrik Løve og tempelskattens deling.

75 Skyum-Nielsen, s. 151-154 og 186-188.

76 Jf. Wiberg, s. 56-57; Helmold, bog II, kap. 12 og Saxo, XIV, kap. 39, afsnit 13 – dette stykke er tekstmæssigt beslægtet med Helmolds version. Se også Jahnke, s. 20-21. Forfatteren påpeger her, at klosterets interesse i overhøjheden over Rügen hang sammen med

Sikringen af det danske overherredømme og dets udstrækning til Pommern har dog nok i sidste instans været afhængig af Henrik Løves bratte fald i 1180/81.⁷⁷ Disse begivenheder ligger imidlertid udenfor rammen af Helmolds værk. Dette slutter med en tilsyneladende fuldtone hyldest til sachserhertugen og den tyske kolonisationsindsats i de vestlige dele af Venden. I modsætning til Saxo lader Helmold slaverne sørøveri ophøre fuldstændigt omkring dette tidspunkt.

Helmolds værdi som kilde til 1100-tallets danske borgerkrige

Ved siden af sine mange oplysninger om årene omkring Arkonatogtet har Helmold en række vigtige afsnit om andre kriseperioder i Danmarkshistorien. Her er det vigtigt at fremhæve, at hans værk er affattet før den store danske rigshistoriografi for alvor sætter ind med helgenvitaet om Knud Lavard (ca. 1169-70), Sven Aggesens værker (1180'erne) og Saxos *Gesta Danorum* (ca. 1180'erne til ca. 1210). Den første nordiske historiker, som klart har peget på dette, er Curt Weibull, som allerede i 1915/16 foretog sine første analyser af Helmolds placering i forhold til den klassiske danske tradition. Her påpeger han netop Slaverkrønikens uafhængighed af den danske traditionskæde fra helgenvitaerne om Knud Lavard og frem til Saxo og *Knytlinga Saga*.⁷⁸ Weibull foretager imidlertid ikke nogen systematisk næranalyse af Helmolds værk på dets egne præmisser, idet han ikke vurderer dets udsagnskraft i relation til dets tyske temaer.⁷⁹

Helmolds værdi for Danmarkshistorien består i særdeleshed i hans behandling af de tidlige danske borgerkrige fra 1131 til 1134, mens hans skildring af borgerkrigene 1146-1157 viser begyndende lighedspunkter med den officielle danske historieskrivning efter 1157. Helmolds bidrag til Danmarkshistorien begynder for alvor med Vizelins kontakt omkring 1128/29 med hertug Knud Lavard, der på dette tidspunkt opnår positionen som vendernes knés. Behandlingen af Knud Lavard omfatter kap. 49 og 50, mens kap. 51 skildrer Erik Emunes opgør med kong Niels og hans søn Magnus. Til slut følger en bemærkning i kap. 52 om Knuds tilnavn »Lavard«, samt en passage i kap. 53 om hans befæstning af bjerget Segeberg.

det allerede da væsentlige fiskeri af fede efterårssild ved Rügens kyster, som ville have skaffet store indtægter til klostret pga. opkrævning af afgifter.

⁷⁷ Jf. Gaethke, s. 393.

⁷⁸ Weibull, s. 151-155.

⁷⁹ Se desuden *ibid.*, s. 156-176.

Derefter nævnes Erik Emunes død ganske kort i et afsnit, der bl.a. handler om en dæmonuddrivelse, som foretages af Vizelin i Neumünster. Helmold lader dæmonen drage til Danmark, hvor Erik Emune kort efter bliver dræbt! Temaet behandles ellers ikke før kap. 65, hvor danskerne – uden nærmere præcisering – deltager i det vendiske kors-tog. Helmold noterer her, at de belejrer Dobin, men bestemt ikke ud-mærker sig på felttoget. Erik Lams regering berøres kort i indlednin-gen til de følgende borgerkrige; Helmold ved kun om ham, at han har tilnavnet »Spache« og fungerer som en kompromiskandidat under de tre kongesønner Sven, Knud og Valdemars barndom.⁸⁰ Denne opfat-telse af Erik Lams kongedømme stemmer overens med den version, man finder hos Saxo. I helgenvitaet for Knud Lavard er denne tradi-tion endnu ikke fuldt udviklet, og Sven Aggesen har ikke spor af den.⁸¹ Efter Helmolds notits om Erik Lam følger i kap. 67 og 70 samt 73 en redegørelse for første tredjedel af borgerkrigene indtil Sven Grathes eneherreråd efter rigsdagen i Merseburg i foråret 1152. Temaet genoptages i kap. 84, der beskriver oprøret mod Sven Grathe, hans flugt til Sachsen, hans tilbagevenden og Blodgildet i Roskilde 1157. Hvad der derefter står om Danmark, er småbemærkninger om Valde-mar den Stores forhold til grev Adolf II af Holsten og Henrik Løve i kap. 86, samt bog II, kap. 4 og 6. Til slut følger i bog II, kap. 12-14 den ovennævnte skildring af det danske Arkonatogt og dets konsekvenser fra 1168/69 til 1171.

Helmold giver sin skildring af Knud Lavard godt 35-40 år efter her-tugens død. Han har imidlertid haft kontakt med mænd som Vizelin og provst Ludolf i Segeberg, der omkring 1130 har samarbejdet med her-tugen. Helmold har derfor en selvstændig tradition om Knud Lavards virke i Slaverlandet, og han er den eneste, der fremhæver Knuds va-sal- og allianceforhold til den tyske kongemagt. I modsætning til hele det danske kildemateriale oplyser Helmold, at Knud Lavard erhverver den vendiske fyrsteværdighed gennem køb og lensaflæggelse til kong Lothar III og derefter konkurrerer med grev Adolf I af Holsten om at være Lothars vigtigste vasal i det tysk-vendiske grænseområde. Ingen af de samtidige tyske annalværker har nogen direkte oplysninger om dette vasalforhold. De sachsiske krøniker har alene en information om,

80 Passio har sammenfaldende *Hericus Spache regnum optinuit*, dvs. »Erik Spag fik kon-gemagten«. VSD, *Historia Sancti Kanuti Ducis et Martyris*, s. 202, lectio V a.

81 Saxo XIV, kap. 2, afsnit 2, hvori Erik Lam kaldes *virum ... qui usque ad propectam pupilli aetatem tutorio regnum nomine procuraret*, dvs. »en mand, der kunne bestyre riget som formynder for drengen [Valdemar den Store], indtil hans myndling kom til skelsår og alder«; VSD, s. 202 lectio V a; Sven Aggesen, s. 41-42.

at Lothars hærtog mod danskerne i 1131 blev efterfulgt af et togt mod de oprørske slaver.⁸² Udover Helmold er den eneste udførlige tyske kilde den noget ældre Erfurterkrønike, som lader Lothars hærtog være en reaktion på en henvendelse fra den dræbte Knud Lavards bror, dvs. Erik Emune.⁸³ Dette værk er ene om at lade Knud og Erik Emunes nevø Erik Lam spille en hovedrolle i forbindelse med slaget ved Fodevig i pinsen 1134.⁸⁴

Et andet tydeligt træk, der findes i den tyske annaltradition, men ikke hos Helmold, er historien om kong Niels og Magnus' lemlæstelse af en række tyskere, der var bosiddende i Danmark. Disse nævnes ikke hos Helmold, som heller ikke har de sachsiske krønikers version af kong Niels' død som offer for svig i Slesvig.⁸⁵ Helmold har imidlertid et par traditionstræk, der genfindes i Robert af Elys tidlige Knud Lavard-vita fra ca. 1135, og i det senere *Passio Sancti Kanuti Ducis et Martyris*. Dette gælder en historie om Knud Lavards indsats mod røvere på hederne ved Slesvig, hvor både Helmold og Robert af Ely fortæller en tilknyttet anekdote, hvori Knud af retfærdighedsgrunde hænger en mand, der påstår at være hans slægtning. For at markere hans høje byrd lader Knud ham hænge i en mastetop!⁸⁶ Det gælder også selve grundhistorien om kong Niels' skinsyge over Knud Lavards vendiske kongeværdighed, hvor Helmold imidlertid divergerer fra de danske versioner ved at lade kong Niels' unavngivne hustru anspore sønnen Magnus til hans skændige dåd.⁸⁷ Alle de mere udførlige fremstillinger af historien har naturligvis en fortælling om, hvordan kong Niels' søn Magnus pønser på svig. I denne forbindelse beretter både Helmold og Saxo, at Knud Lavards hustru inden drabet har en drøm, som får hende til at advare ægteemanden, mens *Passio* skriver, at det er hans kusine Cæcilie, der forsøger at holde ham tilbage.⁸⁸ Hos Helmold følges Knud Lavards død dog kun af borgerkrig, men ikke af jærtegn og varsler. Der

82 Annalista Saxo, MGH SS 6, s. 767.

83 Annales Erphesfurtenses Lothariani, MGH SS 42, s. 37-38. Også Saxo noterer (bog XIII, kap. 8, afsnit 5-6), at Erik tager kontakt til Lothar.

84 Annales Erphesfurtenses Lothariani, MGH SS 42, s. 40-41.

85 Annalista Saxo, MGH SS 6, s. 768-769.

86 VSD, s. 236 (Robert af Ely), s. 191-192 (Historia, lectio III a) og Helmold, bog I, kap. 49. Robert af Elys fulde behandling af denne episode kendes ikke, men af de bevarede excerpter af hans værk ses det, at en lignende historie indgik i vitæet.

87 Helmold, bog I, kap. 50, VSD (Historia, lectio IV a), s. 193-194. Robert af Ely synes ifølge de tre bevarede excerpter at dømme ikke at have haft nogen særlig behandling af Knuds vendiske fyrstemagt.

88 Helmold, bog I, kap. 50, VSD (Historia, lectio VII a), s. 197 og Saxo, XIII, kap. 6, afsnit 4. Både Saxo og Robert af Ely har en historie om, at Knud ledsages til Haraldsted af en tysk sanger, som forsøger at advare Knud.

er ikke spor i Helmolds værk af, at han opfatter Knud som andet end en idealhersker.

For den følgende periode har Helmold en – vel delvis korrekt – efterretning om Erik Emunes kampe med kong Niels og Magnus. Helmold ved i den forbindelse, at Erik Emune taber sine første slag mod dem, og at han undervejs pådrager sig øgenavnet *Hasenvoith*, dvs. Harefod.⁸⁹ I Helmolds version må Erik Emune til slut flygte til byen Slesvig,⁹⁰ hvor Niels og Magnus forgæves belejrer ham, og begge parter søger at rekruttere hjælp fra grev Adolf II af Holsten. I forbindelse med kampene ved Slesvig besejrer Magnus ifølge Helmold en holstensk hærafdeling, men er ude af stand til at indtage byen. Fra Slesvig sejler Erik Emune derefter til Skåne, hvor han sammen med skåningerne pinsedag 1134 møder den store danske ledingsflåde under ledelse af Niels og Magnus. Her er det værd at notere sig, at Helmold som den eneste af samtidens historiografer ikke nævner, at der falder fire danske bisper i slaget ved Fodevig.⁹¹ Efter slaget har han en oplysning om, at Erik nu kaldes Emune,⁹² og at han har en frille ved navn Thunna, med hvem han får sønnen Sven. En række af Helmolds oplysninger kan naturligvis være

89 Den latinske original har: *Unde etiam Hericus Hasenvoith, id est pes leporis, propter fugam continuam appallatus est*, dvs. »Derfor fik Erik også øgenavnet Harefod, fordi han bestandig var på flugt«. Schmeidler, s. 100, linie 12-13; SM I:Roskildekrøniken, kap. 14, s. 27. Sven Aggesen, SM I, s. 133-34 anfører, at Erik kæmper med kong Niels en række steder, men fremhæver af disse to slag i Jylland ved Rønbjerg (?) og Onsild Bro, hvor hhv. Sven Aggesens farfar Christian Svendsen og hans far Agge Christiansen var involveret. Begge er nederlag for Erik Emune. Saxo anfører først et slag ved Ejderen, hvor kejseren deltager. I forbindelse med dette lader Saxo Lothar svigte Erik og tage imod en lenshyldning af Magnus. Kort efter, da kejseren har trukket sig tilbage, angriber Magnus grev Adolf og besejrer ham. Efter dette anfører Saxo, at Erik Emune allierer sig med den jyske stormand Christian (Svendsen), som taber et slag mod Niels og bliver fængslet, mens Erik selv sejrer i et søslag ved Sejrø. Saxo, bog XIII, kap. 8, afsnit 5-7 og 9, afsnit 1-4. Herefter går Erik til angreb på sin frafaldne halvbror Harald Kesjas borg ved Roskilde. Året efter (1133?) kommer Niels til Sjælland med en stor jysk flåde og besejrer Erik i et slag ved Værebrosø, hvorefter Erik må flygte til Norge med sin familie. Her bliver han angiveligt offer for svig og vender hjem til Danmark, hvor han hjem søger Lolland og den følgende sommer samler sine styrker i Skåne for at møde kong Niels' hær fra det øvrige Danmark. Jf. Saxo, bog XIII, kap. 11, afsnit 1-8.

90 Roskildekrøniken beretter, at Erik efter de tabte slag i Jylland 1131 flygter til Slesvig, men noterer intet om holstenernes indblanding. Jf. SM I: Roskildekrøniken, kap. 14, s. 27.

91 Jf. *Necrologium Lundense* (red. L. Weibull) s. 75-76: 4. juni 1134 (...) *Petrus Roskeldensis, thore Ripensis, Catelo ... vendilensis, henricus sictunensis ...*, altså Peter af Roskilde, Thore af Ribe, Ketil af Vendsyssel og Henrik af Sigtuna. *Annales Colbazenses* (Danmarks Middelalderlige Annaler, s. 9) skriver: *occisus est Magnus ... et 4 episcopi a Scanensibus*, dvs. »Magnus ... og fire bisper blev dræbt af skåningerne«; SM I: Roskildekrøniken, kap. 15, s. 29.

92 Den latinske tekst har: *Emun hoc est memorabilis*, dvs. »Emune, det vil sige den minddeværdige«. Schmeidler, s. 101, linje 28.

misforståede, men det kan ikke udelukkes, at han havde kendskab til lokale slesvigske og holstenske traditioner om borgerkrigsårene 1131-1134. Det kan i hvert fald siges med sikkerhed, at han ikke blot har reciperet nogle af de kendte danske og tyske traditioner om Knud Lavard. Dette ses i særdeleshed af det ringe sammenfald mellem Helmold og Robert af Elys tidlige helgenvita.

For den efterfølgende periode er der kun en enkelt tysk krønike, nemlig *Annales Magdeburgenses*, som i en passus fantasifuldt beretter om den danske deltagelse i venderkorstoget 1147. Ellers stammer alle efterretningerne fra enten Helmolds kortfattede omtale af danskerne eller Saxos og Knytlinga Sagas mere detaljerede behandlinger af emnet. Til grund for dem alle ligger en deltagelse i et stort fællestogt med nordtyske fyrster, hvorunder danskerne belejrer byen Dobin.⁹³

Helmold er en hovedkilde til den tidlige fase af de danske borgerkrige 1147-1152, da de to danske konger Sven Grathe og Knud Magnussen i deres magtopgør søger allierede i Nordtyskland. Her kommer de danske konger ind i et kompliceret magtpolitisk spil mellem tilhængere og modstandere af sachserhertugen Henrik Løve. Første gang disse fyrster har kunnet indgå i de to danske kongers politiske overvejelser har været under selve venderkorstoget, hvor så godt som alle vigtige sachsiske magnater var repræsenteret i korsfarerhæren. Blandt deltagerne var endog Sven Grathes senere svigerfar, markgrev Konrad I af Meissen. To bevarede danske breve til kong Konrad III understøtter her Helmolds beretning om partidannelsernes udvikling op til det tyske rigsmøde i Merseburg i pinsen 1152. Om dette foreligger der yderligere en næsten samtidig tysk kilde, nemlig Otto af Freising's *Gesta Friderici*, som er nedfældet ca. 1157-58.⁹⁴

Som kilde til disse begivenheder må Saxo siges at være tendentiøs, idet han drejer begivenhederne i en antitysk retning og fremstiller Svens aflæggelse af lensed i 1152 som påtvunget. Mens Saxo primært behandler de politiske forhold i Danmark og de andre nordiske lande, fokuserer Helmold på Holsten og Sachsen. Derfor kan det undre, at han ikke har oplysningen om et fællestogt mod ditmarskerne, som foretages af Henrik Løve og grev Adolf II af Holsten i 1148. Dette togt kendes kun fra et enkelt diplom, men udgør den logiske forudsætning for den støtte fra stormænd i Holsten og Ditmarsken, som Sven Grathe ca. 1149-1151 kan mobilisere.⁹⁵

93 *Annales Magdeburgenses*, MGH SS 16, s. 198-190; Helmold, bog I, kap. 65; Saxo, bog XIV, kap. 3, afsnit 5-8; Knytlinga Saga, kap. 108.

94 *Gesta Friderici*, MGH SS 46, bog II, kap. 5, s. 105-106.

95 Jf. *Hamburgisches Urkundenbuch*, Band 1, nr. 188 samt Lammers, s. 358-359 og Schmeidler, s. 125, note 4.

For årene efter 1148 har Helmold imidlertid en fortættet skildring af de to nyvalgte danske konger Knud Magnussen og Sven Grathes rivalisering om støtte fra de nordtyske fyrster. I modsætning til de bedste danske kilder lader Helmold imidlertid Knud tiltage sig kongeværdigheden efter, at Sven var blevet designeret som Erik Lams efterfølger.⁹⁶

Som en del af magtkampene i Danmark lykkes det Knud Magnussen at etablere kontakt til grev Adolf II, som efter et møde tilsyneladende yder ham lenshyldning. Dette resulterer i Sven Grathes intimideringstogt gennem Wagrien og Østholsten. Sven hærger og brænder Oldenburg og området omkring Segeberg og har allerede på dette tidspunkt fået støtte af stormanden Etheler fra Ditmarsken. Helmold giver ikke begrundelsen for denne støtte, der må bunde i grevens felttog til Ditmarsken i 1148. Resultatet er i hvert fald, at en gruppe lokale stormænd gør oprør mod greven og slutter sig til Sven Grathe. De to områders magtopgør kolliderer ifølge Helmold i et slag ved Slesvig ca. 1149/50. På dette tidspunkt har grev Adolf mobiliseret støtte fra sachserhertugen og har sendt bud efter Knud Magnussen og hans hærstyrker. Adolf slår lejr udenfor Slesvig ved »Cuningis-Ho« (Kongshøj) med en større styrke, og de to allierede belejrer Sven Grathe, der har forskanset sig i Slesvig.⁹⁷ Herefter lykkes det angiveligt ditmarskeren Etheler at slutte en separat aftale med Knud, der opløser sin hær, hvorpå greven må møde Svens styrker nær bebyggelsen »Scullebi« (i dag Schülpe) ved Ejderen. I rytterslaget vinder greven, mens Etheler falder, og Sven flygter til Slesvig.⁹⁸

Helmold ved herefter ikke noget videre om begivenhederne i det danske rige, men kan oplyse, at Sven senere indgår forlig med greven, efter at han har vundet flere sejre over Knud.⁹⁹ Denne fordrives til Sachsen, hvor han søger tilflugt hos Henrik Løves og grev Adolfs modstander, ærkebisp Hartwig af Hamborg-Bremen. Hartwig var det sidste mandlige medlem af Stedegrevernes gamle slægt og var tiltrådt sit embede i efteråret 1148. Før Knud opsøgte ham, havde han indledt et magtopgør med Henrik Løve om kontrollen med de genskabte bispedømmer i Slaverlandet. Fra oktober måned 1149 udfordrede han

96 Helmold, bog I, kap. 57.

97 At Helmold kender *Loco qui dicitur Cuningis-Ho*, tyder på, at der ligger noget konkret til grund for hans beretning.

98 Helmold, bog I, kap. 67. Den latinske tekst har *Prope villam quae dicitur Scullebi*, dvs. »nær ved den landsby, som kaldes Scullebi«. Jf. Schmeidler s. 128, linje 3 samt note 1.

99 Helmold har *ille enim crebris prosperatus victoriis Kanutum eiecit de terra et ad Saxones propulsum exulare coegit ...*, dvs. »Da han havde været så heldig at vinde flere sejre, og at få Knud jaget ud af landet, og tvunget til at tage sin tilflugt hos sachserne ...«. Jf. Schmeidler s. 129, linje 14-16.

åbenlyst sachserhertugen ved selv at indvie missionspræsten Vizelin til bisp af Oldenburg og præsten Emmehard til Mecklenburg. Dette bragte både ærkebisp og missionskirken i et spændt forhold til hertugen og greven. Denne strid kan have været baggrunden for, at Knud Magnussen kunne påkalde sig interesse hos ærkebisp som allieret i kampen mod Henrik Løve og hans mænd. Ærkebisp havde helt tilbage fra 1144 ligget i en forbitret familiestrid med Henrik Løve, som havde inddraget hovedparten af Stadelgrevernes tidligere besiddelser.¹⁰⁰ På denne baggrund ville ærkebisp automatisk være at finde i enhver levedygtig alliance rettet mod sachserhertugen. I året 1151 fører Henrik Løve krig mod kong Konrad III for at tilbagevinde det tabte hertugdømme Bayern. Konrad foretager til gengæld et felttog til Sachsen, hvor han ved juletid 1151 nærmer sig Braunschweig, men hindres i sit forsæt af sachserhertugens hastige hjemkomst.¹⁰¹ I det følgende skildrer Helmold, hvordan Knud Magnussen i Sachsen får samlet en lejetroppenhær og marcherer mod Danmark, hvor han får stor tilslutning i Jylland. Helmold skriver herefter, at Sven samlede en større flåde og satte over havet, hvorefter han mødte Knuds hær ved byen »Wiberge« (Viborg).¹⁰² Her lider sachserne et stort nederlag, og Knud tvinges atter til at flygte til Sachsen.¹⁰³ Herfra forsøger han nu en infiltrationsstrategi ved at opsøge friserne i det sydligste Jylland, hvor Sven dog atter besejrer ham og driver ham tilbage til Sachsen.¹⁰⁴ Disse begivenheder må dateres til sommeren og efteråret 1151, hvorefter vi kan konstatere, at Knud under indtryk af sine nederlag etablerer kontakt til ærkebisp Hartwigs modstandere. Helmold er på dette punkt upræcis, men oplyser, at grev Adolf II i hele sin tid som stedfortræder for Henrik Løve støtter Knud på dennes rejser gennem Holsten.¹⁰⁵

100 Helmold, bog I, kap. 67, 69 og 73.

101 Helmold, bog I, kap. 70 og 72.

102 Helmold, bog I, kap. 70. Den latinske tekst har (...) *Suein contraxit maritimas copias transmissoque mari venit ad civitatem Wiberge...*«, dvs. »(...) samlede Sven en sømagt og drog over havet og kom til byen Viborg...«. Jf. Schmeidler, s. 136, linje 8-9.

103 *Annales Palidenses*, MGH SS 16, s. 86, anfører ligesom de danske annaler under året 1151, at den ene af de to danske fyrster, Knud, besejres af den anden, Sven, hvorefter Knud flygter, mens hans hær går i opløsning sammen med de sachsiske hjælpetropper.

104 *Knytlinga Saga* har i kap. 108 yderligere oplysninger om kampe i Frisland, mens *Saxo* beretter om disse begivenheder i bog XIV, kap. 7.

105 Helmold, bog I, kap. 70. Den latinske tekst har: *cui crebro per fines Holzatorum itineranti comes noster beneficus extitit prebens conductum et cetera humanitatis officia*, dvs. »På hans gentagne rejser gennem det holstenske landområde optrådte vor greve hele tiden velvilligt overfor ham og gav ham lejde og ydede ham andre former for venlig hjælp«. På dette grundlag kan man næppe tale om eksplicit hærstøtte, men snarere om politisk opbakning og evt. økonomisk underhold.

Omkring dette tidspunkt må man placere to breve fra hhv. Sven Grathe og Knud Magnussen til Konrad III, som er opført under året 1151 i abbed Wibald af Stablo og Corveys brevsamling.¹⁰⁶ I disse opfordrede de to danske konger direkte den tyske konge til at understøtte deres ret til den danske trone, og Sven Grathe oplyser, at der er sket et skift i de dansk-tyske alliancer. Sven havde på dette tidspunkt støtte fra ærkebisp Hartwig af Hamborg-Bremen og markgrev Otto (af Brandenburg) mod *ducis insidias*, dvs. sachserhertugens rænker. Deraf kan man udlede, at Knud i mellemtiden – formodentlig via grev Adolf – har nærmet sig sachserhertugen for at vinde dennes opbakning. I det følgende kapitel konstaterer Helmold da også i overensstemmelse med brevene, at Knud indfandt sig til det tyske rigsmøde i Merseburg den 18. maj 1152 i selskab med sachserhertugen, mens ærkebispens havde Sven Grathe i sit følge sammen med bisp Vizelin og en række andre gejstlige.¹⁰⁷ Kong Konrad III var død 15. februar 1152, og i marts måned var hans nevø, Friedrich Barbarossa, blevet valgt til hans efterfølger. Rigsdagen i Merseburg var dennes første større embedshandling i Sachsen, og her skulle der løses flere store stridsspørgsmål. Kong Friedrich havde på dette tidspunkt stærkt behov for Henrik Løves støtte i sin konsolideringsfase, men han skulle på rigsdagen blandt andet mægle i hertugens strid med markgrev Albrecht der Bär om arven efter den i januar 1152 myrdede grev Hermann af Winzenburg. Desuden skulle han gribe ind i konflikten om besættelsen af ærkesædet Magdeburg, samt mægle i den danske tronstrid. I dette sidste stridsspørgsmål opnåede Barbarossa en foreløbig afgørelse, idet den danske trone blev tilkendt Sven Grathe, som svor kongen lensed, mens *ceteris eidem hominio subactis*, dvs. de øvrige, blev gjort til hans vasaller. Helmold nævner hermed ikke Knud eller Valdemar ved navn, men den nærmeste tyske kilde til begivenhederne, Otto af Freisings *Gesta Friderici*, anfører, at både Knud og Valdemar får tildelt provinser/hertugdømme i Danmark.¹⁰⁸

Konflikten mellem Albrecht der Bär og Henrik Løve om Winzenburg-arven lod sig ikke løse på mødet, hvor Friedrich Barbarossa synes at have støttet sig til en mere neutral gruppering, anført af markgrev Konrad I af Meissen. Denne optræder kort efter som svigerfar til Sven

106 DD I:2, nr. 103 og 104. Abbed Wibald af Stablo fungerede i denne periode som Konrad III's kansler.

107 Helmold, bog I, kap. 72 og 73.

108 Schmeidler, kap. 73, s. 139, linje 18-19; *Gesta Friderici*, bog II, kap. 5 (1152). Ved Knud anføres, at han beholder nogle »provinciis«, mens Valdemar tildeles et »ducatus« i Danmark.

Grathe, der var blevet gift med hans datter Adela.¹⁰⁹ På Merseburgmødet valgte kong Friedrich således også markgrev Konrads nevø, bisp Wichmann af Naumburg, til ærkebisp af Magdeburg.¹¹⁰ Der er stor sandsynlighed for, at Helmold har sine præcise oplysninger om rigsdagen i Merseburg direkte fra bisp Vizelin, som vendte hjem til Østholsten og foretog en rundrejse her, før han rammes af et slagtilfælde i klostret i Neumünster.¹¹¹

Helmold foretager på dette tidspunkt i fortællesekvensen en omvurdering af Sven Grathe, der begynder at blive karakteriseret som en voldshersker, som regerede i Danmark »cum maxima tyranide« og »gente sua crudelita abus...«, dvs. »med det største voldsherredømme« og »mishandlede sine landsmænd grusomt«. Derudover har han ikke andre efterretninger om Danmark, end at Sven skulle have tilføjet slaverne et stort nederlag på Sjælland.¹¹² I mellemtiden skete der imidlertid noget vigtigt for Sven og Knuds politiske opbakning i Tyskland. Frederik Barbarossa fik i 1154-55 støtte til sit Italienstogt af Henrik Løve, mens ærkebisp Hartwig i hertugens fravær indgik i en sammensværgelse rettet mod denne. Hertugen var først tilbage i Sachsen i efteråret 1155, og også Vizelins efterfølger, bisp Gerold af Oldenburg, var nødt til at rejse til Italien for at få sin indvielse. Ærkebisp Hartwig blev af hertugens folk udelukket fra at rejse tilbage til Bremen og tilbragte næsten et år i eksil i det østlige Sachsen.¹¹³ Det kunne være, at Valdemar

109 Chronik vom Petersberg nebst der Genealogie der Wettiner, Halle, 1996, s. 234, der har en beskrivelse af markgrev Konrads 12 børn, herunder »Den femte datter, Adela, blev gift med den danske konge Sven, som med hende fik Lucardis, som markgrev Berthold af Bayern (Andechs) ægtede, selvom hun senere blev skilt fra ham med biskoppeligt samtykke pga. ægteskabsbruddets skamplet efter at hun havde født ham provst Poppo af Bamberg og Berta, abbedisse af Gerbstedt. Efter at Sven var blevet dræbt af danskerne, tog grev Albrecht af Ballenstedt, som var en søn af markgrev Albrecht, enken til sin hustru og fik med hende Gertrud, Walther af Ansteins hustru...«.

110 Saxo placerer i bog XIV, kap. 10 Svens forlovelse og giftermål i en periode, der ligger efter behandlingen af Merseburgmødet. Merseburgmødet selv behandles i bog XIV, kap. 8, afsnit 1-3. Stefan Pätzold antyder i Die frühen Wettiner. Adelsfamilie und Hausüberlieferung bis 1221, s. 31-40, at ægteskabet kan være indgået allerede før rigsdagen. I så fald burde den i Sven Grathes brev fra 1151 nævnte »marchio O.« referere til markgrev Konrads ældste søn, Otto der Reiche von Meissen (1125-1190), der teknisk set først blev markgreve i 1156.

111 Helmold, bog I, kap. 73 og 75.

112 Helmold, bog I, kap. 70 og 84 og Schmeidler, s. 136, linje 18 og s. 165, linje 30-31.

113 Helmold, bog I, kap. 79-82; af Henrik Løves diplomer fremgår, at hertugen endnu i juni måned 1154 er i Sachsen, men den 27. oktober befinder sig nær Modena og 1. februar 1155 er ved Asti. Den 24. juni 1156 udsteder han et diplom i Herzberg ved Harzen. Af danske kilder behandles som den første Passio kort perioden 1154-1156. Allerede den har et par sætninger om Svens tyranni og påstår derefter, at han er borte fra riget i omkring tre år. Jf. VSD, s. 202-203, lectio 6 og 7. Roskildekrønikens Continuatio gentager netop her ikke Passios version, men forklarer, at Sven under sin fordrivelse fra

og Knud Magnussen sammen udnyttede denne situation i året 1154, da de ifølge de danske kilder indgik en alliance rettet mod Sven Grathe. Det står i hvert fald fast, at Valdemar blev forlovet med Knuds halv søster Sofia og fik overdraget dele af Knuds arvegods som medgift. Ligeledes fremgår det af kilderne, at Sven Grathe ikke kunne klare sig mod den nye alliance og blev fordrevet fra Danmark. Han søgte ophold hos sin svigerfar, markgreven af Meissen.¹¹⁴ Dette bekræftes af *Annales Palidenses*, der under året 1155 noterer, at danernes konge Sven blev berøvet sin værdighed, og at hans herredømme blev overtaget af Knud og Valdemar.¹¹⁵

I modsætning til Saxo har Helmold en kort og plausibel version af Svens landflygtighed, hvori det hedder, at han rejste gennem Holsten hjulpet af grev Adolf og derfra begav sig til sin svigerfar, markgrev Konrad af Wettin, hvor han opholdt sig i næsten to år. Saxo har for det første ikke nogen korrekt betegnelse på Svens svigerfar og oplyser, at denne dør, før Sven Grathe vendte tilbage til Danmark, hvilket er ukorrekt. Saxo oplyser desuden, at Sven i vinteren 1156/57 blev støttet af en tysk hær, der skulle være ledet af de to indbyrdes fjender, hertug Henrik og ærkebisp Hartwig af Hamborg-Bremen. Der er i det samtidige tyske kildemateriale derimod intet der tyder på, at der forelå en forsoning mellem ærkebisp og sachserhertugen i denne tid.¹¹⁶

Saxo og de øvrige danske kilder har desuden en kronologi, der rent tidsmæssig ikke kan stemme overens med de tyske kilders efterretning om Svens tilbagevenden fra eksilet i vinteren 1156. Konrad af Wettin overgav sin myndighed over Meissen og Lausitz til sine sønner i november 1156 og indtrådte som lægbror i slægtens huskloster på Petersberg ved Halle, hvor han døde 5. februar 1157.

Det er noget uklart, hvad Konrad af Wettin konkret gjorde for sin svigersøn i disse år.¹¹⁷ Det ligger dog fast, at hertug Henrik Løve i efteråret 1156 opnåede en stor magttilvækst da han blev forlenet med

Danmark flygter til sin svigerfar, hertugen af Sachsen (sic!), hvor han bliver i næsten tre år. *Colbazannalerne* anfører under året 1155, at kong Sven dette år rejser bort. Saxo har i bog XIV, kap. 13-17, et langt afsnit om begivenhederne, der afsluttes med, at Sven går i eksil hos sin svigerfar og bliver der i tre år. Saxo oplyser derpå fejlagtigt, at svigerfaderen dør, hvorpå hertug Henrik af Sachsen hjælper Sven.

114 Knytlinge Saga omtaler i kap. 110 fejlagtigt denne som markgrev Konrad af Landsberg. Borgen Landsberg kan først kildebelægges fra ca. 1170. Til gengæld fandtes der fra 1190-1210 et prominent medlem af slægten ved navn Konrad af Landsberg. Denne var markgreve af Lausitz og har som sådan været indblandet i ægteskabsforhandlingerne i 1205.

115 *Annales Palidenses*, MGH SS 16, s. 89.

116 Saxo, bog XIV, kap. 17, afsnit 1.

117 Den sidste diskussion af Konrad af Wettins meget beskedne storpolitiske rolle findes hos Stefan Pätzold i artiklen *Herrschaft zwischen Saale und Elbe: Markgraf Konrad von Meissen und der Niederlausitz*, s. 61-75.

hertugdømmet Bayern den 17. september i Regensburg. Sachserhertugen havde da kejser Friedrich Barbarossas fulde støtte. Han var imidlertid først tilbage i Sachsen i det sene efterår 1156, hvor Helmold oplyser, at han mødtes med *principes Saxoniae*, dvs. sachsiske stormænd, der anmodede ham om at støtte kong Sven. Helmold nævner intet om deltagelse fra ærkebisp Hartwigs side, og med udtrykket *principes Saxoniae* kan han evt. sigte til markgrevefamilien i Meissen. Derimod beskriver han klart, hvordan hertugen samlede en hær i vinteren 1156/57 (*hiemali tempore*) og sammen med Sven drog op i Jylland, hvor Slesvig og Ribe overgav sig. Derefter opnåede Sven dog ikke videre tilslutning til sin kongemagt, men måtte forsøge en anden strategi.¹¹⁸ Ifølge Helmold var Sven derefter gæst hos grev Adolf i Lübeck, hvorefter han drog til venderfyrsten Niklot, som hertugen havde opfordret til at hjælpe ham. Med nogle få skibe fra det vendiske område sejlede Sven til Lolland, hvor han opnåede tilslutning og videre herfra til Fyn. Han var nu stærk nok til at udløse forhandlinger med Knud og Valdemar, ledet af bisp Elias af Ribe og en uspecificeret gruppe stormænd. Dette førte til en tredeling af riget, på samme måde som i de danske kilder.¹¹⁹

Enden på konflikten mellem de tre konger er hos Helmold meget beslægtet med de kendte danske versioner, og der er på dette punkt påpeget flere realoverensstemmelser mellem den danske rigshistoriografi og Helmold.¹²⁰ Lighedspunkterne gælder specifikt perioden fra forliget mellem de tre konger til kong Valdemar den Stores endelige sejr på Grathe Hede. For den forudgående periode afviger Helmolds version på en lang række punkter fra de officielle danske versioner fra tiden 1158-1210. Den danske historiker Rikke Malmros har på denne baggrund formodet, at Helmold må have haft et officielt dansk forlæg, der var formuleret ved det danske hof, til denne del af kap. 84.¹²¹ Hun peger her især på to passager, hvoraf den ene omhandler kong Valdemars såring og flugt fra blodgildet i Roskilde, mens den anden karakteriserer kongen som *filius pacis*.¹²² Den officielle danske tradition

118 Annales Lundenses og Knytlinga Saga oplyser begge, at Svens hær nåede til Sommersted på Hærvejen, hvilket er nogenlunde overensstemmende med Helmolds oplysninger, men uden afhængighed af denne. Jf. Danmarks Middelalderlige Annaler, s. 76 og Knytlinga Saga, kap. 111.

119 Helmold, bog I, kap. 84.

120 Malmros, s. 43-66, særligt s. 47-50. Allerede Weibull (s. 223) har i 1915/16 påpeget den påfaldende lighed mellem en række passager hos Helmold og Saxo. Han er derfor af den opfattelse, at der har eksisteret en nu tabt fælles kildeforbindelse mellem Helmold og Saxo.

121 Malmros, s. 48-50.

122 Rikke Malmros opfatter det bibelske udtryk »et fredens barn« som et fremmedelement i Helmolds normale krønikestil og hævder, at han ikke andre steder anvender sådanne betegnelser om sine tyske fyrster. Dette er dog ikke korrekt, idet f.eks. Adolf II

lader sig som påvist af Malmros først spore i Valdemar den Stores gavebrev til cistercienserklostret Vitskøl, dateret mellem 23. oktober 1157 og 18. april 1158.¹²³ Herefter udvikler den sig videre via Knud Lavards helgenvita (ca. 1169-70) og Sven Aggesens *Brevis Historia* til Saxo og Knytlinga Saga.

For tiden efter Grathe Hede har de tyske kilder imidlertid et par interessante oplysninger. Ifølge Otto af Freisings sekretær Rahewins fortsættelse af *Gesta Friderici* er der flere officielle danske gesandtskaber i Tyskland i årene 1157-1158. Først anfører Rahewin et ikke nærmere specificeret dansk gesandtskabs deltagelse på rigsdagen i Würzburg 28. september 1157.¹²⁴ Det er imidlertid uvist, hvilken af de to overlevende fra Blodgildet i Roskilde, der kan have afsendt denne ambassade. Den bedste potentielle kandidat er her Sven Grathe, som officielt var kejserens lensmand og på dette tidspunkt var besvogret med markgreverne i Meissen og Lausitz. Rahewins næste efterretning gælder Frederik Barbarossas rigsdag i Augsburg 5. juni 1158.¹²⁵ Her registrerer han et gesandtskab fra den »nyvalgte danske konge«, der anmoder om kejserens anerkendelse af hans kongeværdighed. Kejseren lader gesandterne sværge på, at kongen vil møde op ved det tyske hof inden 40 dage efter kejserens hjemkomst fra Italien.¹²⁶ Efter disse oplysninger følger Helmolds efterretning om, at der i de følgende år er flere officielle kontakter mellem den danske konge og de sachsiske fyrster. Således anfører han, at hertugen forsøger at skabe ordnede forhold i Sachsen før sin afrejse til Italien i maj 1159.¹²⁷ Her omtaler Helmold udsendinge fra hertugen, der indbyder kong Valdemar til et møde, hvorpå man indgår en venskabsaftale. Ved hertugens og grev Adolfs tilbagekomst fra Italien i sommeren 1160 afholdt Henrik Løve en landdag i Barförde ved Elben og mødtes med kong Valdemar på Artlenburg, hvor de to forhandlede om slaverne.¹²⁸ Til slut følger den danske deltagelse

af Holsten i bog II, kap. 5 beskrives med et lignende bibelsk vokabular som *unus de bel-latoribus Domini et certe non infimus in funiculo sortis suae* ..., dvs. »en af Herrens stridsmænd og dette i sandhed ikke en af de ringeste ...«. Også kejser Lothar m.fl. omtales i sådanne bibelske vendinger, jf. bog I, kap. 41 og bog II, kap. 13.

123 Jf. DD I:2, nr. 120, hvor udgiverne peger på, at klostertraditionen senere udnævner 1. april til klostrets grundlæggelsesdag. Brevet skulle i så fald være udstedt 1. april 1158. Se også Malmros (1979), s. 43-44.

124 *Gesta Friderici*, MGH SS 46, Rahewin, s. 172.

125 *Gesta Friderici*, MGH SS 46, Rahewin, s. 197-198. Se også Weibull, s. 249-250.

126 *Gesta Friderici*, MGH SS 46, Rahewin, 174-176 og 199-202.

127 Jf. Jordan, Heinrich der Löwe, s. 67-69, hvoraf det fremgår, at han ved pinsetid 1159 rider sydpå med et feudalojbud på godt 1200 ryttere. Han eskorterer kejserinden over Brenner og ankommer den 20. juli til Crema.

128 Henrik Løves itinerar har desværre en lakune i de sikkert daterbare breve mel-

på rigsdagen i Besançon i august 1162.¹²⁹ Ved denne lejlighed rejste kong Valdemar med hele sit følge over Itzehoe og Bremen ned gennem Rhinegnene og træffer på rigsdagen ikke blot Henrik Løve, men også grev Adolf og ærkebisp Hartwig af Bremen samt bisp Gerold af Lübeck. Denne sidste havde ifølge Helmold allerede personligt forhandlet med Valdemar i 1159 eller 1160.¹³⁰

Overensstemmelserne mellem Helmold og den danske tradition er ikke verbale, men vedrører realindholdet. De få oplysninger om Danmark behøver strengt taget ikke at være reciperet efter et autoritativt dansk forlæg, men kan derimod bero på noget så enkelt som mundtlige eller skriftlige kundgørelser fra danske gesandter på møder i Holsten og Sachsen. Her vil man forvente, at det nye regime i Danmark hurtigt har afgivet sin officielle version af de blodige begivenheder i 1157. Man kan argumentere for en høj grad af selvstændighed hos Helmold, idet han som tidligere bemærket ikke viser noget kendskab til Knud Lavards helgentradition og de til hans kanonisation knyttede skrifter. Helmold har kun i det sidste afsnit af kapitel 84 et ekko af de stærke bibelske og panegyriske vendinger, der kan findes i slutafsnittet af *Translatio Sancti Kanuti Ducis et Martyris*.¹³¹

Sammenfattende betragtninger om Helmolds kildeværdi

Den tyske forskning har i meget høj grad accepteret og parafaseret Helmolds fremstilling af begivenhederne. Ganske vist har en historiker som Heinz Stoob peget på Helmolds tendentiøse bemærkninger om den tyske mission i forhold til det borgerkrigshærgede Danmark, men har ikke gennemført den kritiske analyse konsekvent. Således tillægger han patriotisk Helmold en evne til at forudse den begyndende danske »magttrussel« mod Nordalbingien, som beskrives som en »heraufziehende Gefahr«, der snart efter blev en realitet.¹³² Ligeledes går han så vidt at acceptere Helmolds beskrivelse af Henrik Løves slaverpolitik og opgør med de sachsiske oprørere i 1166/67 som fuldt ud

lem 1157 og 1162. Møder i 1159 og 1160 kan således ikke verificeres på denne måde. Jf. Die Urkunden Heinrichs des Löwen, Herzogs von Sachsen und Bayern, bearbeitet von Karl Jordan (MGH Die deutschen Geschichtsquellen des Mittelalters 500-1500), Weimar, 1949.

129 Se Pajung & Liljefalk, s. 137-165.

130 Helmold, bog I, kap. 86 og 90. Se også Saxo bog XIV, kap. 28, afsnit 6-14.

131 VSD, s. 203, lectio 8. Beslægtede vendinger findes i den efter 1202 forfattede Continuatio til Roskildekrøniken.

132 Helmold von Bosaus Schlawenchronik, Heinz Stoob (red.), s. 2.

»wahrheitsgetreu«. ¹³³ En så ukritisk vurdering turde være inkompatibel med den moderne kildekritiks grundprincipper.

Udover Helmolds pro-sachsiske tendens er der også et kommunikationsaspekt, som fortjener opmærksomhed. Det er evident, at Helmold under sit arbejde med krøniken ikke har befundet sig i de datidige politiske magtcentre, men i det mere afsides Østholsten. Det er derfor et spørgsmål, hvor præcise informationer han overhovedet har kunnet få adgang til, mens han konstruerede sine begivenhedssammenhænge. Hvor hans oplysninger kan kontrolleres, må man i det store og hele tilkende hans informationer om de politiske forhold en høj troværdighed, da de stemmer godt overens med de samtidige annalers udsagn. Der er dog enkelte steder, hvor der kan påvises ejendommelige fejl i f.eks. genealogiske forhold. Således har Helmold af uvisse årsager en forkert genealogi for Henrik Løves forfædre. I kap. 35 noterer han korrekt, at den ene af hertug Magnus Billungs arvedøtre indgik ægteskab med en greve ved navn Otto og blev mor til markgrev Albrecht der Bär. Den anden arvedatter, Wulfhilde, gør han derimod til hustru for hertug Welf af Bayern, med hvem hun skulle få sønnen Henrik Løve! Misforståelsen fortsætter i kap. 56, hvor Henrik Løve og hans far (Heinrich der Stolze) sammenblandes. I virkeligheden var Magnus Billungs datter Wulfhild gift med hertug Heinrich der Schwarze af Bayern, og deres søn Heinrich der Stolze blev siden gift med Lothar III's eneste arvedatter Gertrud. Disse var Henrik Løves forældre. Det er i øvrigt sjældent, at Helmold har store åbenlyse fejl i de kontrollerbare passager af værket.

Det største problem i Helmoldforskningen er og bliver hans status som eneste kilde til en stor del af de forhold, han skildrer. Hans ubestridelige evne til at fremstille personer og handlingsforløb har derfor virket næsten hypnotisk på forskningen. Det er dermed svært at abstrahere fra de foreliggende fremstillinger hos Helmold. ¹³⁴

På en række afgørende punkter kan Helmolds krønike imidlertid tilkendes en ret høj grad af kildeværdi for Danmarkshistorie i perioden ca. 1130-1156/57 samt til de nordtyske magtforhold i perioden fra især 1148 og op til 1171. Hans krønike er pga. sit affattelsestidspunkt i ret stor grad fri for direkte påvirkninger fra den valdemar'ske rigshistoriografis »autoritative« versioner. Helmolds påviselige fejl i danske og tyske forhold er næppe af så gennemgående en karakter, at man bør afvise hans udsagnskraft så kategorisk, som det senest er gjort af den

¹³³ Ibid., s. 8.

¹³⁴ I Walther Lammers' *Geschichte Schleswig-Holsteins IV/1* er dette meget markant, men problemet lader sig konstatere helt frem til Hans-Otto Gaethkes disputats i 1999.

svenske forsker Lars Hermanson i år 2000.¹³⁵ Han har i særdeleshed peget på Helmolds anakronistiske omtale af hertug Lothar af Sachsen som kejser i kap. 49. Men omtalen af Knud Lavards kontakter refererer måske til tiden før 1125 samt til perioden omkring 1129/30. På førstnævnte tidspunkt ville Lothar skulle betegnes som hertug (1106-1125), men derefter som romersk konge fra 1125 til 1133 og fra 1133 til sin død 1137 som kejser. Det interessante er, at Helmold, som tidligere anført, normalt har de korrekte titulaturer. Lothar betegnes således normalt som *dux* indtil sit kongevalg og Konrad III betegnes ligeledes korrekt som *rex*, mens Friedrich Barbarossa ved sit valg i 1152 kaldes *rex* og først benævnes *imperator* efter sin kroning i Rom i 1155.¹³⁶ Dette er dog ikke ensbetydende med, at han altid er velunderrettet, eller at han ikke kan have fået nogle af sine oplysninger fra officielle danske kilder.

Værket må i sig selv opfattes som værende afsluttet i den foreliggende version. Således lader Helmold det sidste kapitel i bog II slutte med en statusopgørelse, som betegner missionsværkets afslutning, fredens indtræden og slavernes totale pacificering i Nordalbingien. Værket ender dermed i fuldendt harmoni og tilsyneladende helt uden tvetydighed. Ikke desto mindre har den lybske abbed Arnold et par årtier senere ment at kunne plædere for, at værket var uafsluttet. Officielt fremstiller han sin egen samtidskrønike som en fortsættelse og fuldendelse af Helmolds værk og begynder derfor sin fortælling i 1171/72.¹³⁷

Kilder:

Adam af Bremen: De hamburgske ærkebispers historie, oversat af Carsten L. Henrichsen, København, 1930.

Anglo-Saxon Chronicle, version E, i English Historical Documents II, 3rd edition, David Charles Douglas og George William Greenaway (red.), London, 1996.

Annales Erphesfurtenses Lothariani, MGH SS 42, Oswald Holger-Egge (red.), Hannover, 1899.

Annales Hildesheimenses, MGH SS rer. Germ. 8, Georg Weitz (red.), Hannover, 1878.

¹³⁵ Hermanson, s. 116-117, i særdeleshed note 206. Det kan kort bemærkes, at Lars Hermanson selv på s. 212 gør den tyske konge Konrad III (1138-1152) til kejser. Som bekendt nåede Konrad aldrig at blive kejserkronet i Rom, skønt dette var planlagt for efteråret 1152! Til hele diskussionen om titulaturerne kan i øvrigt bemærkes, at en del samtidige dokumenter har for vane per refleks eller af diplomatisk høflighed at titulere den valgte tyske konge som kejser.

¹³⁶ Jf. Helmold, bog I, kap. 35, 38, 39, 40, 41, 54, 56, 59, 60, 72, 73, 78, 79 og 80.

¹³⁷ Arnold af Lybeks Slaverkrønike, oversat af P. Kierkegaard.

Annales Magdeburgenses, MGH SS 16, Georg Heinrich Pertz (red.), Hannover, 1859.

Annales Palidenses, MGH SS 16, Georg Heinrich Pertz (red.), Hannover, 1859.

Annalista Saxo, MGH SS 6, Georg Heinrich Pertz (red.), Hannover, 1844.

Arnold af Lybeks Slavekrønike, oversat af P. Kierkegaard, København, 1885.

Chronik vom Petersberg (Cronica Montis Sereni) nebst der Genealogie der Wettiner (Genealogia Wettinensis), Wolfgang von Kirsch (red.), Halle, 1996.

Danmarks Middelalderlige Annaler, Erik Kroman (red.), København, 1980.

Die Urkunden Heinrichs des Löwen, Herzogs von Sachsen und Bayern, bearbeitet von Karl Jordan (MGH Die deutschen Geschichtsquellen des Mittelalters 500-1500), Weimar, 1949.

Diplomatarium Danicum, 1. række, bind 2 og 3, C.A. Christensen, Herluf Nielsen og Lauritz Weibull (red.), København, 1963-1977.

Gesta Friderici I Imperatoris af Otto af Freising og Rahewin, MGH SS 46, Georg Waitz (red.), Hannover, 1912.

Hamburgisches Urkundenbuch, Band 1, Johann Martin Lappenberg, Hamborg, 1842.

Helmolds Slavekrønike, oversat af P. Kierkegaard, København, 1881.

Helmolds Slawenchronik, Bernhard Schmeidler (red.), 3. Auflage, Hannover, 1937.

Helmold von Bosaus Slawenchronik, Heinz Stoob (red.), 6. Auflage, Darmstadt, 2002.

Knytlinga Saga, Jens Peter Ægidius (red.), København, 1977.

Mecklenburgisches Urkundenbuch I, Schwerin, 1863.

Necrologium Lundense, red. L. Weibull, Lund, 1923.

Saxos Danmarks historie, Peter Zeeberg (red.), København, 2000.

Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden, Band I, Paul Hasse, Volquart Pauls og Wolfgang Prange (red.), Hamborg, 1886.

Scriptores Minores I, M.Cl. Gertz (red.), København, 1917-18.

The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis I-VI, Marjorie Chibnall (red.), Oxford, 1968-1980.

Vitae Sanctorum Danorum, M.Cl. Gertz (red.), København, 1908.

Litteratur:

- Althoff, Gerd: *Adels- und Königsfamilien im Spiegel ihrer Memorialüberlieferung*, München, 1984.
- Chibnall, Marjorie: *The World of Orderic Vitalis*, Oxford, 1987.
- Dungern, Otto: *Genealogisches Handbuch zur Bairisch-Österreichischen Geschichte*, Graz, 1931.
- Gaethke, Hans-Otto: *Herzog Heinrich der Löwe und die Slawen nordöstlich der unteren Elbe*, Frankfurt am Main, 1999.
- Hermanson, Lars: *Släkt, vänner och makt*, Göteborg, 2000.
- Jahnke, Carsten: *Das Silber des Meeres: Fang und Vertrieb von Ostseehering zwischen Norwegen und Italien, 12.-16. Jahrhundert*, Köln, Weimar, Wien, 2000.
- Jordan, Karl: *Die Bistumsgründungen Heinrichs des Löwen*, Leipzig, 1939.
- Jordan, Karl: *Heinrich der Löwe*, München, 1979.
- Lammers, Walther: *Geschichte Schleswig-Holsteins IV/1*, Neumünster, 1979.
- Malmros, Rikke: Blodgildet i Roskilde historiografisk belyst. Knytlingasagas forhold til det tolvte århundredes danske historieskrivning, i *Scandia* 45, 1979.
- Oppl, Ferdinand: *Friedrich Barbarossa*, Darmstadt, 1990.
- Pajung, Stefan og Liljefalk, Lone: Saxo og Rigsdagen i Besançon, i *Kirkehistoriske Samlinger* 2006.
- Pätzold, Stefan: *Die frühen Wettiner. Adelsfamilie und Hausüberlieferung bis 1221*, Köln, Wien og Weimar, 1997.
- Pätzold, Stefan: Herrschaft zwischen Saale und Elbe: Markgraf Konrad von Meissen und der Niederlausitz, i *Concilium medii aevi*, I, 1998.
- Poole, Austin Lane: Die Welfen in der Verbannung, i *Deutsches Archiv*, II, 1929.
- Skyum-Nielsen, Niels: *Kvinde og slave*, København, 1971.
- Weibull, Curt: Saxo: kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsens död till Knut VI., i *Historisk Tidsskrift för Skåneland*, 1915-16.
- Wiberg, Bertil: Bistum Roskilde und Rügen, i *Roskilde Stiftsblad*, 1987.

SUMMARY

Helmold's Chronica Slavorum as a Source for the History of Denmark, the Wends, and Northern Germany

Helmold's *Chronica Slavorum*, composed over several years and probably finished no later than 1171, is undoubtedly a most valuable piece of source material regarding Denmark's nearest neighbours to the south, Holstein, Wagria and Wendland – and all the more so because it is the only available source regarding a large part of the subject matter dealt with on its pages. However, Helmold's indisputable aptitude for rendering characters and events has had an almost hypnotic effect on especially German researchers who largely contented themselves with passing his version on, in neglect of source criticism. Early in the 20th century, Curt Weibull, a renowned Swedish historian, acknowledged Helmold's importance for understanding the history of Denmark in the 12th century, yet abstained from analysing the text thoroughly. Over the following years Danish historians have made good use of Helmold's Chronicle on a number of occasions. Still, they have given more attention to individual chapters and scattered pieces of information than to getting a grasp of its general quality in terms of composition, chronology and narrative flow, not to speak of the fundamental features of its content. The present article is a survey of the Chronicle, seeking to remedy such inadequacies and lacunae. Also, it was written in order to evaluate the enunciative power of the Chronicle and its value as a source of information regarding some of the recurrent themes.

On a number of important points, there is good reason to attribute a high degree of trustworthiness to the Chronicle in its representation of the history of Denmark c. 1130-1156/57 and the political power configuration in Northern Germany, particularly from 1148 until 1171. This is due to the fact that Helmold, when seeking out his sources, was not susceptible to influence from »authoritative« historiographies sponsored by the Danish monarchy, such as the hagiographies of Knud Lavard, Saxo Grammaticus, and the *Knýtlinga Saga*. Thus, Helmold represents an independent tradition in his description of the activities of Knud Lavard in Slavonic lands. Furthermore, he is alone in emphasizing Knud's alliance with and vassalage to the German crown. His version of the Danish civil war 1146-1157 conveys independent information on events leading up to and including the meeting of the Council of the Realm in the spring of 1157 when Denmark was divided between Sven, Knud and Valdemar; for the following period Helmold and the Danish sources largely coincide. As for later events, for instance the conquest of Rügen Island, a comparison of Helmold's depiction with Saxo's is useful for assessing the accuracy of the latter.